

Efterskrift

SR I og II henviser til de i *Danske Klassikere* forudgående bind *Smaa Romaner 1885-1890*, 1999, og *Smaa Romaner 1893-1900*, 2005. N&S henviser til *Noveller og Skitser*, bd. II og III, 2002-2003, der rummer de første fem af denne udgaves seks tekster i deres seneste version. Ahnlund 1956 henviser til Knut Ahnlund: *Henrik Pontoppidan. Fem huvudlinjer i författarskapet* og Bredsdorff 1964 til Elias Bredsdorff: *Henrik Pontoppidan og Georg Brandes. En kritisk undersøgelse*. Samtlige citerede breve, artikler og anmeldelser er at finde på www.henrikpontoppidan.dk. Fuldstændige lister over de fundne anmeldelser kan ses i *Henrik Pontoppidans forfatterskab. En bibliografi*, 2006. Henvisninger med romertal efterfulgt af sidetal gælder overalt nærværende to bind.

Denne del af Henrik Pontoppidans små romaner indeholder som de forudgående bind af princip teksternes første bogudgave, og nærværende udgiver er enig i den tendens Pontoppidan selv i 1918 indrømmede i et brev til forfatteren Vilhelm Østergaard (1852-1928) da forlaget Gyldendal ville udsende nye udgaver af de tre store romaner:

Det er snart en Menneskealder siden jeg skrev Bogen [*Det forjættede Land*], og Emnet – tildels også Behandlingsmåden – er jeg kommen så langt bort fra, at jeg frygter for at komme til at ødelægge i Stedet for at forbedre, dersom jeg begynder at flikke på den. Slige Uheld er hændt mig tidligere. Hvor jeg ikke helt kan støbe Stoffet om, er jeg gerne ret hjælpeløs. ([7.1.1918](#))

Pontoppidan kunne jo så have ladet teksterne stå som de var. Men det tillod hans karakter og væsen ikke. Som han i 1899 skrev til sin forlægger, Ernst Bo-

jesen (1849-1925), da den første række af de små romaner skulle genudsendes:

(...) ganske *uden* Ransagelse af mine hensovede Jeg'ers Hjærter og Nyre kan jeg ikke få mig selv til at lade dem gå ud i Verden med Klassicitetens Spøgelsemærke. Med andre Ord: der må en Sigtelse til; jeg må overveje, hvad der bør medtages, og hvad jeg skal udelade; (...). ([3.2.1899](#))

Livet er et fængsel

Det lader sig ikke nægte at de seks Pontoppidan-tekster der her er samlet i kronologisk orden, ikke er præget af samme homogenitet som de to forudgående bind. Den liste forfatteren og/eller forlaget ved flere lejligheder producerede over de små romaner, rummer vel dem alle undtagen *Mands Himmerig*, som Pontoppidan dog selv [på et tidspunkt](#) henregnede dertil. Nu mødes teksterne så i disse bind med en spændvidde fra 24 sider til 169 sider. Genremæssigt er det svært at fastholde en fælles norm eller karakteristisk, og teksternes temaer veksler fra livsfilosofisk lærestykke over Henrik Ibsens (1828-1906) karakterstudie til burlesk parforholdsanalyse, fra syret kunstnerroman over sentimental romance til forfatterskabets sidste store roman i torso, fuld af harm og sorg.

Alligevel besidder de naturligvis et dybt fællesskab der kan karakteriseres sådan: Livet er et fængsel, som kun døden kan udfri fra. Benådning eksisterer ikke som vilkår. I særlige tilfælde kan det lykkes at skabe et frirum, men det er den absolutte undtagelse. Fortællingen om fangevogteren, »Det store Spøgelse«, bekræfter religionen som bøddel. Fortællingen om det sideniuske ægteskabs sikre forlis hvis ikke man som Per forlader det i utide, er i *Borgmester Hoeck og Hustru* en fængselshistorie af Kafka'ske dimensioner. Kun hvis trivia-

litetsfængslet får besøg af »Den kongelige Gæst«, er der håb om en overflytning til åbent landskab. Befrielsen i *Et Kærlighedseventyr* er på lånt udgang; den endelige sandhed er en dødsdom, og viljen i en *Mands Himmerig* viser sig som et inferno hvoraf også kun døden kan tjene som udvej. Kunstnerens egoisme bliver, af den forfatter der *sagde* at kun personligheden tæller, i *Hans Kvasts* skikkelse lyst i kuld og køn som legitim: det fingerede selvmord er ærlig ment. Og der kommer stor kunst ud af det.

Tilblivelsen

Som det var tilfældet med den første samling af Henrik Pontoppidans *Smaa Romaner*, er det heller ikke med denne tredje samling muligt at behandle teksterne i den orden hvori de senere udkom som bøger. Tidsfølgen hvori de seks bøger blev konciperet eller allerede i første omgang færdigskrevet, er denne:

»[Det store Spøgelse. En Fortælling](#)«, trykt i *Spejlet*, 22.6.-6.7.1902

»[Den kongelige Gæst. En Krønike](#)«, trykt i *Juleroser* 1902

»[Livets Kilde](#)«, trykt i *Politiken. Julen* 1902

Hans Kvast og Melusine, 1907

Et Kærlighedseventyr, 1918

»[De retfærdige Stalbrødre. En Forhistorie](#)«, trykt i *Illustreret Tidende*,

26.11.1922-7.1.1923

mens bøgerne udkom som de også er placeret i disse bind:

Borgmester Hoeck og Hustru. Et Dobbeltportræt, 1905 (< »Livets Kilde«)

Det store Spøgelse, 1907

Hans Kvast og Melusine, 1907

Den kongelige Gæst, 1908

Et Kærlighedseventyr, 1918

Mands Himmerig, 1927 (< »De retfærdige Stalbrødre. En Forhistorie«)

»Det store Spøgelse. En Fortælling«, 1902

Ikke i noget længere tidsrum omkring århundredskiftet synes Pontoppidan at have beskæftiget sig koncentreret og udelukkende med ét værk, én bog. I 1897 lagde han kølen til *Lykke-Per*, hvis første bind af i alt otte udkom i januar 1898, samtidig med at han om- og sammenskrev sin første store roman, *Det forjættede Land*, en udgave der udkom hæftevis september-december 1898. På denne første store, strukturændrende revision af et tidligere værk fulgte en revision af udvalgte noveller og små romaner til de to bind *Fortællinger* 1899 (se [oversigten](#) i SR I, s. 528-529). Da fjerde bind af *Lykke-Per* var udkommet i slutningen af 1899, gik arbejdet med romanen om ikke i stå, så i hvert fald ned på lav kraft. I de knap to år før næste *Lykke-Per*-bind udkom, skrev Pontoppidan to små romaner: *Lille Rødhætte* og *Det ideale Hjem* (se SR II). Også fortællingen »[Det store Spøgelse](#)« blev til i denne periode hvor Pontoppidan gav sin store oceangående roman en ny sejlretning. Denne korte fortælling, den mindste af alle de små romaner, blev en af slæbebådene for denne ændring. Den er skrevet i begyndelsen af 1902 og beskæftiger sig med et pontoppidansk hovedtema, samvittigheden, og dens hyppige konsekvens, selvmordet.

[Selvmord](#) spiller en fremtrædende rolle i forfatterskabet. Mere end en snes er der tale om i alt. Omkring 1880 var det årlige antal af selvmord i Danmark dobbelt så højt som i vore dage: 260 over for 132 per million indbyggere. Et tal der også dengang, iflg. *Danmarks Statistik* fra 1885, blev anset for en slags verdensrekord (bortset fra et par tyske småstater); særligt ejendommeligt er

det at Danmark lå tre gange højere end både Norge og Sverige, skønt disse tre lande i mangt og meget, også med hensyn til statistikkens pålidelighed, lå nær hinanden. Kvinders selvmord var dobbelt så hyppige som mænds; det er ikke tilfældet hos Pontoppidan hvor mændene er i flertal blandt selvmorderne, ligesom i vore dage. Specielt hvad angår »Det store Spøgelse«, er statistikken rammende: husmandsfolk, arbejdere og tyende tegner sig for halvdelen af selvmordene. Om årsagerne til selvmord blandt de unge nævner *Danmarks Statistik* især »Bekymring over begaaede Udskejelser, som vilde kunne bringe Skam over den Paagjældende selv og Familien« (bd. I, s. 647). Dette er jo nøjagtig motivet både for Kirstine (1902) og for Grethe (som hun kommer til at hedde i 1907). For Kirstine er det forholdet til faderen der er afgørende: Hun må ikke gøre sig umulig i sin plads hos præstens. At hun har ligget i med sin kæreste regner forældrene ikke: »Vi har jo da i vor Ungdom selv gjort det samme,« bemærker moderen Mariane. Det er det sociale hensyn til en anden, højere classes orden Kirstine har negligeret. Alligevel bemærker Marianes far til sin svigersøn: »Du var kanske ogsaa lige lovlige haard nok ved Barnet,« og skubber ham måske dermed ind i selvmordet.

Det er denne drift mod selvdestruktionen der er i historiens emblematiske indledning om basilisken der under Nordens himmel der lurder på vor eftertankes svage øjeblikke (I 68).¹

Med præcis intuition lader Jørgen Wilhelmi Ljungdalh i sin dramatisering af *Lykke-Per* fra 1989 den ellers afdøde selvmorder Neergaard træde frem med denne 'basilisk-prolog' på det sted i historien der svarer til slutningen af romanens kapitel 16, oprindeligt slutningen af *Lykke-Per, hans store Værk*, det femte bind af romanens førsteudgave, udkommet i november 1901 efter en toårig

---

¹ Skønt det er almindeligt hos Pontoppidan med en sådan 'landskabelig' optakt, minder denne med sin »Ensomhedsfølelse« og »Sørgmodighed« sært om indledningen til Blichers »Hosekræmmeren«: »Stundom naar jeg har vandret ret langt ud i den store Alhede (...) hvad om her endnu havde været lynggroet Hede, den samme som for Aartusinder siden ...« (*Samlede Noveller*, bd. II, 1882, s. 277.) Pontoppidan havde i 1898 et halvt års tid arbejdet for Det Schubothske Forlag med et påtænkt Blicher-udvalg.

pause. Per står her på gaden under sin mors lejlighed i København og sunder sig, før han begynder vejen tilbage over barnetroen til sin egentlige frigørelse. »Det store Spøgelse« hører altså tilblivelsesmæssigt hjemme *før* pastor Fjaltrings selvmord i *Lykke-Per, hans sidste Kamp*, 1904, og *før* Pers dagbogs-'krønike' af samme navn i det afsluttende kapitel 28: Om denne fader der, af samvittighedsnag over at have drevet sønnen til krøbling, bliver vanvittig – jo en anden måde at begå selvmord på, jf. Emanuel i *Det forjættede Land*. Tidsskriftversionen af »Det store Spøgelse« udforsker sammenhængen mellem den såkaldt dårlige samvittighed og selvmordet, og *Lykke-Per*-'krøniken' overtager herfra den skyldplagede fader og gør ham til hovedpersonen, mens krøblingen er det af sin indsigt befriede offer.

Familien i »Det store Spøgelse« låner struktur og adskillige ydre og indre træk fra den aldrig på dansk genoptrykte almanak-novelle »[Et Resultat](#)« skrevet i foråret 1891 (trykt i *Venstres Almanak 1892*): Nøglepersonen Kirstine bliver her gravid ved den i landsbyen udstationerede og især af hendes far foragtede gendarm (deraf undertitlen »En Kærlighedshistorie fra Provisorernes Dage«). Men hun dør i barselsseng hos en proprietær på den anden side af heden hvor faderen har sendt hende over for at tjene. Hun har tre ældre søskende der alle før historiens begyndelse er kommet godt i vej: skolelærren Per, Sofie, gift med en velstående Boelsmand, og Hans Jørgen pakhuskarl i købstaden. Moderen hedder Mariane, og scenen i »Det store Spøgelse« hvor hun går rundt og »natter«, og som slutter med hendes aftenbøn for alle børnene, er taget herfra, men naturligvis skrevet igennem². Ved sit forgæves forsøg på at hindre det uafvendelige bliver den overretsindige fader i sin strenghed årsagen til det sørgelige forløb, her ikke et selvmord, men en død i barselsseng. Den græske tragedie ligger som et motiv under forløbet, og historien afdækkes med en Ibsensk dramateknik. En af H.A. Brendekildes otte illustrationer er tilmed anbragt som forvarsel om den senere afsløring. Kirstines 'indre syn' i de to føl-

² Via et ukendt manuskript der var grundlag for en svensk oversættelse i Axel Lundegårds tidsskrift *Vilden* i 1897.

gende tekster mangler helt i »Et Resultat« der er mere ambitiøs end vellykket, og Pontoppidan lukker definitivt teksten ved at plukke fra den, således som han allerede i *Lille Rødhætte* (1900) gjorde det fra *Spøgelser* (1888).

Straks i indledningen til 1902-versionen præsenteres faderens formaning til datteren Kirstine om at leve op til de forventninger der stilles til hende som tjenestepige i præstens hus, og det er hans (bibel)bogstavtro opdragelse af hende der har skabt den dårlige samvittighed hun angribes af, skønt hun ikke har begået anden synd end »paa Almuekæresters vante Vis« at mødes »hemmelig om Natten« med den her unavngivne »Karl med den Slags lysegule, høvlspaanagtige Haarkrøller, der i Landsbypigers Øjne er fast uimodstaaelige« (jf. I 71-73). Hun er af sin socialt ambitiøse far bundet op i præsteparrets regelsæt der så åbenbart forventer borgerskabets normer for mere kysk adfærd overholdt. En forskel Pontoppidan allerede i sin allertidligste journalistisk havde fået på hattepulden for at fremhæve (*Politiken*, [29.11.1889](#) m.fl.). Da hun har valgt døden som eneste udvej, begår også faderen, i ruelse over *sin* synd, selvmord – ved at hænge sig i huggehuset, som man får det at vide allerede i historiens optakt.

Historien om »Det store Spøgelse« var blevet bestilt til *Juleroser* af årsheftets (og *Lykke-Pers*) udgiver, Ernst Bojesen, der så mindeligt havde bedt om en kort fortælling og et »lyst Emne« ([brev af 18.1.1902](#)), men fandt resultatet »uhyre trist og sort« ([brev af 24.3.1902](#)) og nøjedes med at udbetale honoraret. [Fortællingen](#) blev i stedet givet til Ove Rode (1867-1933), den senere politiker, der sammen med [Albert Gnudtzmann](#) redigerede det kortvarige tidsskrift *Spejlet*, udgivet i anledning af Historisk Dansk Presseudstilling i sommeren 1902.

Det er troligt, skønt ikke dokumenterbart, at fortællingen er skrevet i tidsrummet mellem Bojesens to breve netop i et forsøg på at opfylde dennes anmod-

ning. I sin bog om Pontoppidan ([1917](#), s. 137) skriver litteraturhistorikeren [Vilhelm Andersen](#) at bogen *Det store Spøgelse*, 1907, »er en Digtning, der er bleven til under et Tryk«, og mener hermed at den peger frem på den »[Undergangens Angst](#)« (1919f) der med Pontoppidans eget udtryk behersker hans digtning i det 20. århundrede. I sit samarbejde med Vilhelm Andersen om bogen havde Pontoppidan ikke kunnet huske den tidlige udgave af fortællingen, men kun at »jeg skrev Fortællingen i Snertinge (en lille Landsby ved Seierø-Bugten), hvor vi boede de første 3 År af Århundredet« (brev [4.7.1917](#)). Da Vilhelm Andersens bog er udkommet, reagerer Pontoppidan:

Det er rigtigt, at den lille Fortælling blev skrevet »under et Tryk«, det stærkeste måske, jeg nogensinde har levet under. Jeg begriber blot ikke, hvorledes De har kunnet mærke det så sikkert. Selv havde jeg halvvejs glemt både Fortællingen og den Aftenspaseretur, som fremkaldte den; men jeg husker nu meget tydeligt, hvor misfornøjet jeg var med den, fordi den gav så lidt af, hvad jeg havde villet. Denne Misfornøjelse forstår jeg nu, efter at De har gjort mig opmærksom på, at jeg har måttet skrive i næsten tyve År for at få udtrykt, hvad jeg hin Aften vilde presse ind i en lille Landsbyhistories Rammer. ([5.8.1917](#))

Men hvis »trykket« primært, som Vilhelm Andersens skriver det i fortsættelsen, hænger sammen med udviklingen i politik og åndsliv med verdenskrig og dekadence til følge, er det ejendommeligt at Pontoppidan taler om at det dengang, og altså ikke i 1907 hvortil Vilhelm Andersen daterer »trykket«, men i 1902, var »det stærkeste [Tryk] måske, jeg nogensinde har levet under«. Det peger i en anden retning, og man må tænke på det udtryk for tryk Pontoppidan bruger da han om den afsluttede *Lykke-Per* til sin kritiker [Edvard Brandes](#) skriver: »Bogen [om religiøse Brydninger] måtte jeg skrive, og nu er jeg forhåbenlig mit sideniuske Alpdruck kvit for bestandig« ([18.12.1904](#)). *Alpdruck* betyder mareridt, den knugende fornemmelse for brystet under urolig søvn, eller som det formuleres i »Det store Spøgelse« (1902) at uhyret kan "sniger sig over os og lønligt suge Marven af vor Vilje" (jf. I 68), godt nok i basiliskens

giftstikkende skikkelse, men den dybe fornemmelse der huskes eller genfremkaldes så mange år efter, er genkendelig nok: mareriddet.

Overfor disse skabelsesomstændigheder bliver i bakspejlet Rodes konkrete anmodning og tekstens offentliggørelse i *Spejlet* forglemmelig.

»Den kongelige Gæst. En Krønike«, 1902

Bojesen skulle jo have noget andet, og derfor sendte Pontoppidan i sommerens løb et udkast, hvis titel vi ikke kender, til Bojesens redaktør, forfatteren Karl Larsen (1860-1931). Denne misforstod situation og sendte manuskriptet til sætning hvad der gjorde Pontoppidan fortvivlet ([breve](#) af 1. og 2.8.1902); han lovede nu at holde udkastets længde, men ville bl.a. have titlen ændret til »Den syvende Himmel«. Alt tyder på at det var denne tekst der endte som »Den kongelige Gæst. En Krønike«. Det endelige manuskript er bevaret og udviser en lang række korrekturrettelser til førstetrykket.

[Johannes Jørgensen](#) kan have ret i at datere krønikens sind til 1890'ernes begyndelse når han i en [kronik](#) (i 1908) fortæller at Pontoppidan under en sammenkomst i hin tid fik historiens intrige fortalt som en selviscenesat hændelse af kollegaen [Erik Skram](#).³ Komponisten [Hakon Børresen](#) fortæller at han mod slutningen af 1. Verdenskrig under et besøg hos Pontoppidan, som han havde lært at kende i 1908 på Skagen under [Holger Drachmanns](#) bisættelse, efterlyste »et Emne for en mindre dansk Opera«. Pontoppidan foreslog *Den kongelige Gæst*, som jo skildrede »Drachmann-Skikkelsen i Forhold til Danmark«: »I alle Hjem, hvor han førte Kunsten og Poesien ind, blev Livet rigere at leve, men ogsaa mere uroligt« (»Teatererindringer«, *Det kongelige Teaters Program* til

---

³ Ejendommeligt nok er det også Erik Skram der er *agens* i Johannes Jørgensens beretning i *Mit Livs Legende* om hvordan Pontoppidan efter udgivelsen i 1888 af *Spøgelser* en pjolteraften i Studentersamfundet måtte stå skoleret for sit om-sving i forfatterskabet (se *SR I*, s. 484).

operaen *Den kongelige Gæst*, 1933, s. 25f). Og sådan blev det. Børresens opera var færdig i 1918 med premiere i 1921, men det var dog først ved nyopsætningen i 1949 at Holger Byrding i rollen var maskeret og klædt som Drachmann.⁴

Fra Pontoppidans biografi kender vi Drachmanns indtrængen i det unge forfatterhjem i Hjørlunde i 1883 hvor han i den grad forskrækker hustruen med sin bramfri optræden at han efter afrejsen må sende et [afbigtsbrev](#) fra Ølstykke Station (i forvansket form gengivet 1940 i [Familjeliv](#), s.7).

Så sent som i 1983 har Bo Hakon Jørgensen (f. 1946) smedet det »vedholdende litterært rygte«: at gæsten er et »fremragende portræt af Sophus Claussen« (*Kristeligt Dagblad*, [29.7.1983](#)). De to forfattere, der nok kendte hinanden vagt fra den fælles fortid som medarbejdere ved *Kjøbenhavns Børs-Tidende*, havde ganske vist i 1901 hos Pontoppidan i Snertinge udkastet plan til et "Forfatternes Blad" (breve herom fra Claussen [i maj](#)), og de fyldte begge op i hinandens bevisthed, men det er ikke muligt at bevidne nogen model-tradition på dette punkt før Jørgensen i 1983 hævder den. Pointen er dog at det ene ikke udelukker det andet. Hvad modeller angår, forholder Pontoppidan sig, hvad vi siden skal se et endnu mere eklatant eksempel på, næsten altid som den franske vinbonde der sammenstikker saften fra flere druearter til sin krydrede vin. I det aktuelle tilfælde finder man endda en katalysator i det »Vrængebillede« (jf. I 195) Pontoppidan i [Drengeaars syvende kapitel](#) giver af sin egen morbror, onkel Vilhelm.

Den aktuelle tilskyndelse til »[Den kongelige Gæst](#)« er Ernst Bojesens ønske om til *Juleroser* at få en lille, »lys« fortælling. Til redaktør Edvard Brandes skriver Pontoppidan [25.11.1902](#) om forholdet mellem de tre tekster:

---

⁴ Johannes Fønss i *Berlingske Tidende*, 7.8.1960. Niels Jeppesen (*Samtaler med Henrik Pontoppidan*, 1951) skriver i 1956 til Knut Ahnlund at Pontoppidan over for ham selv havde angivet Drachmann som »modellen« for gæsten ([brev af 9.1.1956](#)). En opfattelse Ahnlund overtog i sin disputats (s. [317](#)).

Ernst Bojesen, for hvem jeg skrev en Fortælling til »Juleroser«, kasserede den første, jeg leverede ham, fordi den var for melankolsk, og forlangte en, hvori der var Livsglæde, Festlighed, trofast Elskov, Gudhengivenhed, Hygge og Hjertelighed for ialt c 300 Kr.

Krøniken hensætter os geografisk til det område af Jylland omkring Ho Bugt nord for Fanø hvortil Thomas Langes senromantiske hovedværk *Eventyrets Land* fra 1865 allerede i drengedommen havde draget Pontoppidan og hans ven [Johan Rohde](#), den senere maler. Handlingens sted er den kirkeløse landsby Sønderbøl, ti kilometer vest for Varde. Sognebyen Østerbøl er derimod fiktiv; virkelighedens kirke ligger i Ål sogn, men hvilken fiktion kan være tjent med et sådant stednavn?

Historiens sindbilledlige hjemsted er mytologisk-bibelsk: det uberørte lægehjem i et »lille Paradis« hvor »en lille Kain og en lille Abel tumlede i Græsset«. Men så dukker »Slangen« op i form af den tilrejsende Prins Karneval. Han ankommer ikke, som lægeparret tror, i pastor Jørgensens kane, men måske snarere i kvinderøveren Göstas elskovs-kane med »visan om kärlek och rosor« fra Selma Lagerlöfs roman *Gösta Berlings Saga* (1891). Roserne kommer på bordet, »de store, blege Gule« som i J.P. Jacobsens [Fra Skitsebog](#) (*Mogens og andre Noveller*, 1882), roser hvis blade siden spredes på hovedpuderne og til slut vokser op ad husmuren i en totalt omvæltet verden, det eneste sted i Pontoppidans univers hvor den ellers ulægelige modsætning mellem kærlighedens tiltrækningskraft og gemytternes uoverensstemmelse forsøgsvis og med held ophæves – for nu at bruge Niels Møllers ord (i [1914](#)). Så det var en fin idé af Hans Nik. Hansen (1853-1923) i [Juleroser-trykket](#) at forsyne kanens hest med Pegasus-vinger og lade en Harlekin være kusk – og hesten kunne endda lige-

som Berlings hedde Don Juan.⁵ I modsætning til de to andre realistiske tekster fra dette år ligger »Den kongelige Gæst« i forlængelse af det bind *Krøniker* Pontoppidan havde samlet og første gang udgivet i 1890, men den er forfatter-skabets eneste 'fantastiske' fortælling, lys og let i tonen, som Bojesen havde krævet.

Krønikens Adam og Eva er tegnet kraftigt og enkelt, med få, traditionelt kønsbestemte træk: Højer går mådeholdent ind på en munter spøg, men ved mindste anledning tændes jalousien i ham; han blusser op i voldsom vrede, men bliver hurtigt storsindet forsonlig. Fru Emmy tøver længst, men da hun først er vakt til live, går hun udelt op i mødet med eventyret. Hun har som kvinde »[Overskud af Følelse](#)«; manden forstår det ikke, men lader sig overvinde af hendes kærlighed. Det markante viseomkvæd (I 226) som først kom til i 1908, er et eksempel på hvordan Pontoppidan i en omarbejdelse kunne tydeliggøre en pointe.

»Livets Kilde«

I august 1902 var Pontoppidan af *Politikens* redaktør Edvard Brandes blev bedt om at skrive en større fortælling til udfyldning af avisens juletillæg. I første omgang sagde han nej – trods et højt honorartilbud. Den forestående flytning fra Snertinge til Hillerød måtte først overstås, og det ville blive for sent for illustratoren, Rasmus Christiansen. Overraskende er Pontoppidan i første halvdel af oktober alligevel så meget i gang, at breve veksles og møder afholdes med illustratoren. Til at begynde med (brev onsdag [8.10.1902](#)) kan Pontoppidan dog ikke give andet fra sig end forslag til de to [farveillustrationer](#), forslag der i øv-

---

⁵ Man kunne heri se et lille selv-tak til Selma Lagerlöf for hendes lån i *Jerusalem* (1901) af optaktsbilledet fra *Det forjættede Lands* anden del (1898).

rigt siden kun delvis blev fulgt. Lynhurtigt stiller Rasmus Christiansen hos ham om søndagen med to forslag, og den følgende onsdag kan Pontoppidan i et [nyt brev](#) forklare at han er gået tilbage til den »Fortælleform« han først havde tænkt sig: »Udviklingen i Fortællingen bliver altså tilbageskridende«.

Denne kompositionsform: de to hovedpersoners individuelle og modstillede, tilbageskuende fortællinger om deres eget liv og fælles ægteskab minder slående om Karl Larsens dobbeltroman *Hvi ser du Skæven* -. Første bind, *En Kvindes Skriftemaal*, var udkommet i slutningen af 1901 på Bojesens Det Nordiske Forlag hvor også *Lykke-Per* var under udgivelse. Pontoppidan havde fået bogen tilsendt og fandt at den var »den bedste« af det »Par af Julens Bøger«, han havde fået læst (brev til Axel Lundegård ([25.12.1901](#))). Andet bind, *Aksel Halcks Optegnelser*, udkom i den sidste uge af oktober 1902. Vi ved ikke om, og i så fald hvornår, Pontoppidan har læst den, men den kunne have bestyrket ham i valget af synsvinkel. Hertil kommer at embedsmanden Aksel Halcks karakter er af samme rethaveriske, på skrømt uselviske, art som borgmesterens. Henning Kehler (1891-1979) skriver i 1927, i sin gennemgående negative anmeldelse af *Mands Himmerig*, om *Borgmester Hoeck og Hustru*: »Den er gjort med et Haandelag og en artistisk Kulde, som erindrer Læseren om, at Pontoppidan bl.a. er Karl Larsens samtidige. Men hos Karl Larsen er Kulden ægte, hos Pontoppidan er den paataget (...)« (*Kristeligt Dagblad*, [22.10.1927](#)).

I »Livets Kilde« hedder borgmesteren Hagenstorm, men allerede her er hans mor »en født Sidenius«. Skulle man følge en 'jødisk genetik' (man er jøde hvis ens mor er jøde), er også Hagenstorm en »Sidenius«, som hele præstefamilien i *Lykke-Per*. Pontoppidan sidder på dette tidspunkt og skriver på romanens syvende bind der strækker sig fra Pers ankomst til den jyske Kærsholm-egn til hans endelige brud med Jakobe. Herunder udvikler sig hans forhold til den jyske præstedatter Inger, som han i bind 8 bliver gift med. »Livets Kilde« bliver en mistbænk for udfoldelsen af både dette umage ægteskab og pastor Fjal-

trings hvis gru også først nås i bind 8, skrevet i 1904. Da Per er ved at forlade Inger, giver han i koncentrat også Hoeck-parrets historie:

Jeg tænker mig nu, at hun oprindeligt har været af en Natur, der var ganske modsat hans, en rig, fuldblodig Natur, skabt for Solskin og Glæde, og at han – hvad i saa Fald kun var naturligt – har haft Samvittighedsnag, fordi han har holdt hende tilbage i et Skyggeliv, som virkede modnende og frigørende paa ham, men hvori hun maatte gaa tilgrunde (*Lykke-Per, hans sidste Kamp*, s. [242](#))

»Livets Kilde« synes at give en klar 'først efter'-tidsfæstelse: Først nogen tid efter 1880, året hvor Industriforeningen (I 44) flyttede til Vesterbros Passage, kan Hagenstorm-familien være flyttet til den Mariager-lignende købstad. Men det stemmer ikke med oplysningerne om aldersforskellen mellem de to søstre og tidspunktet for Lises giftermål med den preussiske officer. Her er simpelt hen tale om en fejl(huskning) fra forfatterens side der ikke bliver rettet i bogudgaven. Familien må være flyttet fra København i tidsrummet 1873-77, snarere i det sidste end i det første år. Handlingens nutidsdøgn ligger da i april et af årene 1879-82⁶.

---

⁶ Frederik Nielsen ræsonnerer anderledes, omend med samme konklusion, i Dansk Lærereforenings udgave af *Borgmester Hoeck og Hustru* fordi han tager den gamle Industriforening på Gammelholm som udgangspunkt for Hoecks udspionering af hustruen: »Borgmesterparret må være flyttet fra København lidt før 1880. Det år flyttede Industriforeningen ind i (...) Vesterbros Passage« (1964, s. 135). For at få topografien til at passe, må man imidlertid forestille sig at Hoecks bor så langt ude på Frederiksberg, f.eks. på Gammel Kongevej (hvor Pontoppidan selv boede i perioder) at der (I/44) er for langt at gå hjem til frokosten der derfor indtages i restauranten over for Industriforeningen i Vesterbros Passage, fem minutters gang fra Domhuset på Nytorv. Ude fra Frederiksberg kommer Anne Marie så gående, passerer Industriforeningen og går over Halmtorvet (det nuværende Rådhusplads) ind i Frederiksberggade hvor hun møder Lunding der kommer fra Domhuset. Med udgangspunkt i den nye Industriforenings restaurant kan flytningen først været sket efter 1880.

Tese 1: Lise er blevet gift til 'normal' tid som 19-årig i 1865. Anne Marie er fem år yngre, dvs født i 1851, gift »normalt« som 19-årig i 1870, får som 'normalt' året efter datteren, der i nutidsplanet er 12 år ; vi befinder os da i 1883, og flytningen må have fundet sted o. 1877 hvor hun er skolesøgende og lillebroderen er i femårsalderen.

Tese 2: Lise har panikgiftet sig med den preussiske officer fordi hun var ved at nå ud over dem giftefærdige alder, hun er nemlig f.eks. 24, altså født 1841, Anne Marie da i 1845, vel gift senere end søsteren, men ikke så meget, f.eks. i 1866. Ingrid fødes i 1867, 12 år senere befinder vi os i 1879. Det gør kun problemet med Industriforeningen større, da flytningen så må have fundet sted allerede før 1873.

I øvrigt fremgår det af brevene til illustratoren Rasmus Christiansen at HP før udformningen af teksten havde forestillet sig at fortællingen foregår " Tidlig Forår før Udspringet i Begyndelsen af Halvfemserne " (brev af [15.10.1902](#)).

»Livets Kilde« fik ikke sit navn med Pontoppidans gode vilje. Han havde givet sit manuskript titlen »Prokrustessengen«, men uden så meget som at have læst manuskriptet protesterer redaktør Brandes energisk (i brev [22.11.1902](#)) imod en for almindelige læsere så uforståelig og uindbydende titel. Hvem der fandt på erstatningen, ved vi ikke. Men den blev ikke siden fastholdt.

Borgmester Hoeck og Hustru. Et Dobbeltportræt

I september 1903 skriver Pontoppidan i et lidt underfundigt brev til sin forlægger Ernst Bojesen at han »har et Bind Fortællinger liggende færdig til Tryk (nemlig: 'Landsbyens Dronning', 'Den kongelige Gæst', 'Det store Spøgelse', 'Livets Kilde' o.s.v.)« ([7.9.1903](#)). Dette er skrevet under en overskuelse af hans finansielle situation hvis udsigter gerne blev fremstillet optimistisk i forhold til den faktiske litterære produktion. Så det skal tages med et gran salt at Pontoppidan på det tidspunkt ingen forestillinger havde om yderligere behandling af de tre sidstnævnte⁷.

Manuskriptet til bogudgaven afslutter Pontoppidan i august-september 1905. De 'nødvendige' ændringer i forhold til tidsskriftversionen begrundes af Pontoppidan i et brev til forlæggeren Peter Nansen (1861-1918) i august 1904 med at »Livets Kilde« i sin tid »blev skrevet under Presset af et forud opgivet Linjeantal, og (...) hele Slutningen af Pladshensyn måtte stryges« ([17.8.1904](#)). Det er ved en sammenligning af de to versioner, begge også aftrykt i Daneklærerforeningens udgave 1964, umuligt at skelne mellem hvad Pontoppidan i 1902 har måttet stryge men har genindsat i 1905, og hvad der her er kommet til af nyt. I alt øges tekstmængden med 50%. Det er rigtigt at dødsscenen i bogformen, hvor i øvrigt datteren Ingrid ikke når frem, er fem-seks gange så lang. Men det

---

⁷ Dog brugte HP i brev til Brandes af [17.10.1903](#) ordet »genoptrykke« om sine fremtidige rettigheder til den i *Politiken* offentliggjorte tekst.

som først og fremmest fylder, er helt nye ingredienser i fortællingen: festlighederne omkring jubilaren Jørgen Ovesen, sygebesøget af pastor Torm, scenen med den nyslåede, men allerede liderlige enkemand på udsigtsbænken og, psykologisk mest interessant, borgmesterens erindring om tiden efter sønnens død og det igen nære forhold mellem ægtefællerne. I 1905-teksten er der mere balance mellem hovedfigurerne end i 1902-teksten.⁸ Æstetisk tilfredsstillende er det at handlingen i 1905 er indesluttet af nutidsplanets ene dag fra morgen til aften med lige så mange kapitler (12) som forårsdagen har lyse timer, en understregning af tekstens dramatiske karakter. Spørgsmålet om handlingens tidspunkt løses definitivt med oplysningen om at det er »første Gang i atten Aar« at majorinden besøger sit fædreland, og at borgmesterparret har været gift i 14 år (I 12). Vi befinder os altså i 1883, den nu 12-årige datter er det ældste barn, født i 1871, og flytningen til købstaden har fundet sted efter at hun var begyndt i skolen; hvis Kaj er født i 1872 eller 1873, kan tidspunktet sættes til o. 1878. Den fornavnsløse borgmester Hagenstorms skift af efternavn til bogformens Hoeck er måske en taknemlig hilsen til Karl Larsens Halck.

Endnu en måned før udgivelsen kalder Pontoppidan i et forlæggerbrev bogen for »Borgmester Hoeck og *hans* Hustru« (brev til Aage Hirschsprung (1869-1909) [2.11.1905](#); min kursivering), og vi ved ikke hvem der foreslog den endelige titel, eller om Pontoppidan blot begik den samme fejl som siden talrige anmeldere og litteraturhistorikere. Titelændringen var ikke ønsket af forfatteren, men skyldtes at »Livets Kilde« allerede var titlen på en bog fra 1897 af Kaj Agerskov.

---

⁸ Et for enhver betragtning stærkt positivt, men måske i formuleringen lidt uklart træk ved Hagenstorm er forsvundet hos Hoeck: »Endog overfor grove Forbrydere kunde han røbe en oprigtig Medfølelse, der viste, at han i Forhold, hvor han ikke var personlig interesseret, besad den sjeldne, fine og dybt indtrængende Forstaaelse, der blotter Tingenes Grund og derfor bliver eet med Tilgivelse.« (1902, s. 5)

At give de små romaner undertitler af genremæssig karakter var ikke noget nyt. De har det næsten alle. Men »Et Dobbeltportræt« er særligt træffende, og derfor er fraværet af »hans« i titlen så vigtig. Undertitlen bringer tanken hen på Marie (1867-1940) og P.S. Krøyers (1851-1909) fælles og grumme dobbeltportræt fra 1890 (Skagens Museum; han har malet hende, hun ham) som Pontoppidan godt kan have set hos Krøyers i København, f.eks. da han selv blev tegnet af P.S. Krøyer i 1896 til *Højsang*.

Denne lille roman indtager sin plads i den standende, direkte eller indirekte, diskussion i forfatterskabet og i samtidens psykologi: Hvad betinger tiltrækningen mellem mand og kvinde, gemytternes uoverensstemmelse eller den indbyrdes lighed? Hos hovedpersonerne er der en overvægt af konfliktskabende uoverensstemmelse i umage par, og majorinden får, som i sin tid Ragnhild Tønnesen i *Det forjættede Land*, lov at tese-formulere den (I 52). For at stå renere i denne sag neutraliseres hun i forhold til 1902-versionen moralsk ved nu ikke at have været i Italien for at være [sammen med en elsker](#), men alene for at »gennemgå en Luftkur efter en alvorlig Sygdom« (I/12).⁹

Det store Spøgelse, 1907

I 1907 havde Pontoppidan lagt *Lykke-Per* bag sig. Faderens ruelse var blevet indkapslet i krøniken »Det store Spøgelse« i romanens afsluttende (i senere udgaver det 28.) kapitel: om den værkbrudne søn, hvis faders opdragelses-tyranni driver ham til invaliditet, men som til gengæld beriges med »hin sjette Sans, der skænker Sjælen dens dybeste Nydelser« (*LP VIII*, 1904, s. [270](#)). Fa-

---

⁹ Det indvendes ofte mod Pontoppidan, f.eks. af Vilhelm Andersen, at hans personer taler som en bog. Men man kan se af omarbejdelsen hvordan han 'hørte efter' mundtligheden i en replik som denne af Jomfru Mogensen i bogens første scene på trappetrinnet:

deren drives af sin »Samvittighed, dette hæslige Spøgelse« ikke, som Kirstines far, ind i døden men, som Emanuel Hansted, ind i galeanstaltens mørke. Naturligvis er det muligt at denne krønike, på tilsvarende måde som f.eks. Pers [notat](#) om jeg'et (*Lykke-Per*, kap. 28), har rod i en tekst der er ældre end 1902. Men når man sammenholder 1902-versionen med 1907-versionen af »Det store Spøgelse«, virker *Lykke-Per*-krøniken fra 1904 som et mellemstadium. I 1907 er generationsforholdet mellem datter og far forsvundet som sådant, og faderens påfølgende ruelse og selvmord er helt skåret væk. Det religiøse aspekt rendyrkes, og der lægges et overtroens forvarsel ind: Grethe »hører« Jesper Smeds spøgelse (I 92). Historien handler entydigt om »den Art moralske Anfægtelser, de overdrevne Forestillinger om enhver løssluppen Livsytrings Forkastelighed eller Farefuldhed, der også kan være Kirkens Værk« (»Enetale«, *Politiken*, [17.3.1897](#)).

Klassemodsætningen mellem præsteparret og bondefamilien ses der i 1907 bort fra, og som for at markere identitetsskiftet kaldes tjenestepigen nu Grethe. Fortællingen foregår en septembernat hvor månen går hen over stubmarkerne og i sin nedgang blænder op for en tindrende stjernehimmel. I dette spøgelsessceneri kyser frygten for omgivelsernes repressalier Grethe i mosehullet. Skønt hendes brøde er så lillebitte at nutiden ikke ville ænse den: hun har været senere ude med fyren end hendes præstelige herskab vil kunne acceptere, men hun har i denne version af fortællingen end ikke 'budt sig til' (I 71). Der er nu ikke længere brug for at Søren Kousted begår selvmord; det bliver derfor lagt over på den ny biperson, Jesper Smed, en svag afglans af pastor Fjaltrings ruelse over *sin* kones død, og det er hans 'spøgelse' der nu tidligt i fortællingen varslers den dødelige udgang for hovedpersonen.

Historien er i det hele fuld af fortællerens forudsigelser (»noget, som hun siden ikke holdt af at tale om«, I 83) og en alvidenhed hen over hovedet på perso-

nerne («Uden at hun selv vidste det, tog hun Afsked med det altsammen«, I 79). Den er mindre grusom, men mere stramt holdt i 1902-versionen.

Det store Spøgelse er en efterslæt af [Landsbybilleder](#) (1883) og [Fra Hytterne](#) (1887). Med god grund kalder Knut Ahnlund (f. 1923) den en »landsbyhistorie« (1956, s. 242), en genrebetegnelse Pontoppidan selv brugte som undertitel til debutnovellen »Et Endeligt« fra 1881 da han i 1904 udgav den som selvstændig bog.¹⁰ Det er disse 80'er-fortællingers verden vi befinder os i, blandt de nederste i hierarkiet, dem med de forvoksede hoveder fra Aarhusene i »Bonde-Idyl«: »en stadig mindre og forkrøblet Skabning med lange Arme og store, tomme Hoveder nede mellem uformelige Skuldre – en lavstammet, udmarvet Slægt« (*Landsbybilleder*, s. 130). Men fortællingens rum er flyttet fra Horns Herreds Sjælland til Blichers Jylland mellem Viborg, Herning og Randers, de tre byer hvortil parrets børn hver for sig er 'udvandret'. *Det store Spøgelse* kunne, som »[Hosekræmmeren](#)« (1829), være begyndt med et »Stundom naar jeg har vandret ret ude i den store Alhede«, for det er her fortællingen foregår, og stemningen er den samme.

Det bevarede manuskript til *Det store Spøgelse* vidner om endnu en gennemretning før afgang til trykkeriet. Ændringerne herefter er kun en halv snes, men hovedparten må med sikkerhed skyldes forfatteren der altså som vanligt har læst en omhyggelig korrektur; sjældent i samtidens bøger at finde så få trykfejl som Pontoppidan. Morsom er den således indførte jyskhed (I 93): »over det« i stedet for »fordi«.

Hans Kvast og Melusine

---

¹⁰ Og i 1902 kaldes *Kirkeskuden* i et officielt [brev](#) til den tyske oversætter Mathilde Mann en »Landsbyfortælling«.

Kunstneren er hos Pontoppidan en særlig problematisk figur, han være sig nu forfatter, maler eller komponist. Hans profession er ikke et vedhæng til en karakter, et temperament eller en åndstype. Hans berettigelse i fortællingen er at han er kunstner. Hans figur skal fortælle noget om hvad kunst er og hvad den får mennesker til, dem der skaber den, og dem der møder den. Disse figurer optræder overalt: fra den »fine Stilist« Solberg i *Sandinge Menighed*, 1883, ([s. 70](#)), og hans kollega Folehave i *Nattevagt* over maleren Jørgen Hallager og hans kollega Thorkild Drehling i samme roman til maleren Fritjof Jensen i *Lykke-Per* med lyrikeren og bekenderen Povl Berger på sidelinjen, og det journalistiske forfatterskab håner kunstnerne på Skagen (»[Til Krøyers Frokostscene](#)«, anonymt i *Ude og Hjemme*, 23.12.1883) og forfatterne i »[To Digterhjem](#)« (1888). I *De Dødes Rige*, mellem de to forskellige udgaver af *Hans Kvast og Melusine*, optræder maleren Karsten From og som bifigur komponisten Jørgen Berg. Med Drehling som undtagelse alle såre problematiske figurer i både forfatterens og læserens øjne. Ingen kommer dog så meget i vridemaskinen som Hugo. Men det mærkelige sker: Mens Pontoppidan normalt, f.eks. i *Lykke-Per*, sætter personlighedens udvikling over alt andet, så gælder det omvendte for Hugo Martens: Mennesket går, moralsk, til grunde, men hans værk overlever. Vi hører ikke hans musik, men fortælleren hævder over al ironi dens mesterskab, mens fætterten på historiens sidste side udnævner komponisten selv til det »Vrængebillede« af hans egen kunst man ikke skal forse sig på.

Til forskel fra de tre omliggende værker findes der ingen tidligere version af historien om komponisten Hugo Martens i *Hans Kvast og Melusine*. Til gengæld findes der to følgende, fra 1920 og fra 1930. Men alligevel indgår i førsteudgaven ældre, tidligere publiceret stof i form af Pontoppidans rejsebeskrivelser fra den norske vestkyst. Det var i maj 1905, under den heftevise udgivelse af anden, omarbejdede udgave af *Lykke-Per*, at *Politikens* redaktør, venen Henrik Cavling, inviterede Pontoppidan og hans kone på en turistrejse (brev af

[13.5.1905](#)) mod at Pontoppidan skrev en række artikler derfra til avisen. Rejsen fandt sted i juni, og de i alt fem artikler blev under fællesbetegnelsen »[Fra en Nordlandsrejse](#)« bragt fra 23.7. til 17.9. 1905.

Romanen foregår lige før århundredskiftet (Martens er godt 40 og har som ung besøgt Wagner i Venedig) på et tidspunkt hvor Carl Nielsen arbejdede på sin første opera *Saul og David* (opført 1902), uden at der dog skal lægges for meget i det. Hugo Martens ligger, også i fødselsår, tættere på sin forfatter end på den rigtige Nielsen, og romanens Sivert Nielsen hedder måske sådan mest for dril.

Den kongelige Gæst, 1908

I 1903 agtede Pontoppidan at lade "Den kongelige Gæst. En Krønike" indgå i et nyt bind fortællinger, mens den i januar 1904 tiltænkte en ny udgave af *Krøniker* (brev til Bojesen [18.1.1904](#)). Ingen af delene blev til noget. Først i sommeren 1908 begyndte Pontoppidan at skrive teksten igennem til en lille bog på linje med *Det store Spøgelse*, og i samme udstyr som denne blev den udsendt i oktober 1908, begge nu udtrykkeligt på bagomslaget benævnt »Smaa Romaner«.

Frigjort fra kravet om bløde stemninger og harmløse smil ser fortælleren mindre lyst på menneskets mulighed for at rette op på 'livets skæve gang'. Vi kommer de to mennesker nærmere ind på livet – bogstavelig taget på fornavn med dem. Vi får flere træk af deres lilleputverden hvori tryghed og hygge kun forstyrres af skolelærerens adresse om spildevandet, det eneste der kan bringe Arnold i affekt. Det kraftigste initiativ han kan tage er at flytte om på møblerne – hvad Emmy dog ikke tåler. Et lille skænderi afføder det, men på surmuleriets og pedanteriets plan, og der skal kun lidt til at forsone dem.

Men i mødet med »Eventyret«, Prins Karneval, differentieres de to. *Arnold*, der i krøniken har en hurtig replik, et godt humør, er svag over for den kvindelige ynde og deltager i de musiske udfoldelser, viser sig nu tung, fra sin ungdom anstrengende jaloux, krakilsk, uden humor og – ganske umusikalsk. Hans længsel bliver vel vakt, og han går også ind i deres kærlighedsfesters rus, men ser dagen efter sit sunkne paradys som »et Stykke afklædt Virkelighed« og finder gennem sin naturoplevelse erstatning i »hint forsagende Vemod, der aabner Sindet ud imod Uendeligheden« (I 237)¹¹.

Emmy ses uden ironi: en glad og resolut husmor, med et sikkert blik for sin mands latterligheder, men opfyldt af en uskrømtet kærlighed der blot i årenes løb er sandet til i den evige idyl. Hun møder den fremmede med intuitiv mistænksomhed, men drages uvilkårligt. Ægtemandens jaloux optræden under festen ansporer kun hendes kærlighed til ham. Hans brutale mistænkeliggørelse får hende til at indse sine følelsers dyb, og skam og vellyst blander sig i hende med et sitrende gys. Arnolds ondskabsfulde nedgørelse af gæsten under præsteparrets senere besøg går hende til hjerte som hede elskovstegn: »hun [havde] aldrig (...) elsket ham højere og mere inderlig taknemligt end netop i disse sidste Dage« (I 242). Ved at spille den fremmedes musik lokker hun ham til sig – og vinder ham for en stund. Men fra nu af veksler angst og mismod med længsel og fryd i hendes sind, og endnu som gammel næres hendes stundesløshed af drømmen om eventyret.

Den kongelige Gæsts særprægede stilling i forfatterskabet må forstås ud fra dens tilblivelse. Dens sammenknytning af hverdagsrealisme og fantastisk fortælling henter sine elementer i krøniken og i den psykologiske kortroman. Men denne forening har også givet hovedlinjen fra krøniken dens drejning: Tusmørkefolket vil ikke eventyret, og får det endelig blik for 'de skjulte og uanede Af-

---

¹¹ Jf. Lykke-Pers dagbog: »Naturen, den rige, den vise og miskundelige, [erstatte] gavmildt paa den ene Led, hvad vi har mistet paa den anden (...)« *LP VIII*, s. 343/[kap. 28](#).

grunde' (I 235), for "Uendelighedens Drømmedyb" (I 247), bliver det svim-melt. Uddrevet af sit paradys kan det drømme og længes, men ikke realisere det forløsende kærlighedsliv som Pontoppidan siden digter sin midlertidige lovsang til i *Et Kærlighedseventyr*.

Fra begyndelsen, i 1902-krøniken, var Prins Karneval bror til Hans Kvast; i 1907 præsenterer han sig som sønnen (I 212), og han har da også mange fæl-lestræk med den frække komponist i sin omgang med ret og vrang. Hugo Mar-tens kunne fint være ophav til den danske »Vise om Eventyrets Gud« (I 226).

Trykmanuskriptet til *Den kongelige Gæst* er bevaret, og heraf kan man se at korrekturlæsningen medførte en række smårettelser af varierende karakter. Men hvor intenst Pontoppidan kunne arbejde også med korrekturen viser dette eksempel hvor kvalitetsspringet fra manuskript til endelig bogtekst er ganske betragteligt:

Manuskriptet

Ny Kongelig Samling 871,8°

»Og saadan gaar det vistnok de fleste af os stakkels dødelige med Kunstens Gaver. Ellers vilde Teatre og Koncertsale heller ikke kunne have den Betydning for Kulturudviklingen, som de faktisk alle Dage har haft. Uden> Før man selv har ^{fået} noget af Djævelen i Kroppen, forstaar man ingenting af et Genis Værk. (...)<

Den kongelige Gæst, 1908

s. 40-41, jf. I 214

»Og saadan gaar det vistnok de fleste af os stakkels dødelige med Kunstens Gaver. Og maaske med Livet i det hele taget. Uden man selv har noget af Djævelen i Kroppen, forstaar man ingenting af et Genis Værk. Heller ikke af Vorherres. (...)<

Korrekturen er ikke læst med manuskriptet ved hånden. Deraf kommer en del ubeslutsomhedsrettelser hvor en form der allerede er ændret i manuskriptet, rettes tilbage til den oprindelige fra 1902: »der snart hurtigt stivner« > »der efterhaanden stivner« > »der hurtigt stivner« (I 239), »følt og tænkt« > »overvejet« > »følt og tænkt« (I 244), »små, buttede Husalfer« > »små, pluskæbede Husalfer« > »små, buttede Husalfer« (I/246).

Et Kærlighedseventyr

Kun som vage forestillinger kan *Et Kærlighedseventyr* spores tilbage i de bevarede korrespondancer. Et års tid før udgivelsen i oktober 1918 varsler Pontoppidan sin forlægger, Frederik Hegel (1880-1961), »en større Fortælling på 2-300 Sider« som kan blive færdig »til Foråret« ([8.11.1917](#)). Skønt han i marts 1918 »arbejder flittig« på den, er det »vel nok bedst i hvert Fald at vente med Udgivelsen til Efteråret« ([21.3.1918](#)). Men om indholdet og det efterhånden mindskede format mæles ikke et ord. I perioden gik der tid med nye udgaver af de to første store romaner. I juni »antager« Pontoppidan ([20.6.1918](#)) først til august at kunne sende et manuskript. En første version var dog blevet færdig, røber han over for vennen M. Galschiøt (1844-1940), og bogen, »af beskedne Dimensioner«, skal nu, som en anden nyfødt, renvaskes ([3.7.1918](#)). Det fremgår af dette brev at læseren gerne skulle blive lige så forelsket i den kvindelige hovedperson »som jeg selv er«. Galschiøt tilbyder korrekturlæsning, som han havde ydet den på *De Dødes Rige*, 1912-16, og det sker efter at bogen i midten af september er færdigsat.¹²

Der er i *Et Kærlighedseventyr* ingen tidsmarkeringer. I en vis forstand er den lige så 'tidsløs' som *Spøgelser* fra 1888 og måske tematisk set et forsøg på en revision¹³ af denne aldrig optrykte kortroman (se *SR I*) om præstedatteren der forløser den barndomsskadede knudemand. Fortællingens nutid begynder en sensommer i Schweiz et år efter at præstefruen Inger og filosofen Gabriel har mødt hinanden i København. Deres forhold er nu i krise: hun længes efter sine børn, han kan ikke finde arbejdsro og søger derfor at motivere hende til at rejse hjem – for at se sine børn, skal hun tro; mens han er overbevist om at hun så vil vende tilbage til folden. Men hendes kærlighed til ham viser sig at være

---

¹² Men HP var ikke let at læse korrektur for. Forgæves søger Galschiøt [f.eks.](#) at rette jyskheden »hvem han havde overdraget at varetage hans Interesser« til »sine Interesser«.

¹³ HP genlæste muligvis *Spøgelser* i 1917, jf. hans brev til forlagsredaktøren Axel Garde [9.12.](#) (ej 12.9.) citeret *SR I*, s. 510.

paulinsk: den overvinder alt, tåler alt – og belønnes med alt, ikke alene med mandens død, men også med denne bibelsk klingende lovprisning, af fortælleren lagt i Gabriels tanke: »Ja, ufortjent havde han erfaret det evige Under, som Kvindens Kærlighed var. I Blinde havde han fundet hen til Allivets Kilde, havde drukket af Urvældet, som det brød frem fra Kvindehertets Dyb til Husværelse for alle ensomme og besværede i denne trøstesløse Verden« (I 306). Efter at have passeret Berlin og Sydfrankrig slutter handlingen et årstid efter at den er begyndt, i en sommeridyl ved Bramsnæs Vig, hvor Pontoppidan selv havde tilbragt frydefulde sommerdage i ungdommen i et lignende skær fra Christian Winthers digtning¹⁴.

I Berlin støder Gabriel Vadum på »Professoren i Arkæologi og Kunsthistorie (...) Klemens Junge« (I 312) som dog ingen rolle kommer til at spille i historien. Måske er han der kun fordi forfatteren med *Et Kærlighedseventyr* som det indledende bind er i gang med at etablere en bredere »Fortælling-Kres« på linje med *De Dødes Rige* – hvorved parallellen bliver påfaldende mellem de to, i forløbet modsat rettede par: Gabriel og Inger over for Torben og Jytte. Mens Torben og Jytte aldrig får hinanden, forenes Gabriel og Inger kun alt for nemt, skal det vise sig i eftertankens og omarbejdelsens lys.

Mands Himmerig

Pontoppidans 'tidsbilleder', hans egen oprindelige genrebetegnelse i undertitlerne til trilogien om *Det forjættede Land* (1891-95), befinder sig alle inden for det halve sekel mellem to krige, den lille i 1864 og den store 1914-18. Herfra henter han stoffet til sin *naturalistiske realisme*: På et fundament af virkelighedsagttagelser indgår stoffet forarbejdet i en teoretisk naturalisme der mere

---

¹⁴ Se herom i *Arv og Gæld* (1938), s. 8-9. Allerede i fortællingen "[Landsbyens Dronning](#)" fra 1889 skitserer HP stedet i et winthersk sammenhæng.

eller mindre udtalt udpeger årsagssammenhænge og målsætninger i den enkelte karakter – som dernæst i fortællingens liv følger eller trodser sin bestemmelse, for mere 'naturalist' er Pontoppidan heller ikke. Men få er de figurer fra virkeligheden der *går igen* i Pontoppidans fiktionsværk; han skrev ikke nøgleromaner som ellers mange af hans samtidige gjorde. Men sporlige figurer indgår i forfatterskabet. Der er altså ingen portrætter, men mange modeller, som allerede antydet gerne to-tre for hver figur. For at forstå tilblivelsen af *Mands Himmerig*, og den debat romanen siden blev genstand for, er det derfor nødvendigt at beskæftige sig med to af disse modeller: Erik Henrichsen (1865-1917) og Harald Nielsen (1879-1957), og det forhold Pontoppidan stod i til dem.

Første gang Pontoppidan i de bevarede kilder nævner Erik Henrichsens navn, er under eller lige efter besøget af Sophus Claussen i maj 1901. De to har talt om muligheden for sammen at udgive et blad, »saadan et stilfærdigt Blad, hvor fri Mænd i Literaturen kan sige, hvori de er uenige med Publikum, Døgnet og Smagen« (Claussen til Pontoppidan [16.5.1901](#)). I det følgende brev ([24.5.1901](#)) lover Claussen at opsøge »Hr. Erich Henrichsen«, hvem han altså kun, fra Pontoppidan, har hørt, ikke læst om. Det skal være for at tale med ham om »Forfatternes Blad«. ¹⁵

Erik Henrichsen lærte Pontoppidan at kende gennem deres fælles ven, maleren Johan Rohde.¹⁶ Henrichsen var sagfører, blev en overgang også Pontoppidans, og historisk forfatter til bl.a. *Mændene fra Forfatningskampen* (1913-14) og en lille monografi om *Viggo Hørup* (1910). Han havde været medarbejder ved *Politiken* indtil 1901, men brød sig ikke om Edvard Brandes, der med Hørups af-

---

¹⁵ Jf. at Sophus Claussen 5. juni s.å. skriver til L.C. Nielsen: »Jeg har nu besluttet – raat og godt – at forfølge og virkelig hade (som jeg *virkelig* gør) alle nævnelige literære Partier i Landet. I den Hensigt har jeg aldeles meldt mig fra »Politiken« – hvad der vel maa gælde som noget, saasom det er aldeles frivilligt.« (cit. efter *Lasson 1984*, I, s. 369)

¹⁶ Jf. Brev fra Erik Henrichsen af [19.7.1914](#). Herfor vidner også det forhold at det er Rohde som i [februar 1903](#) gør EH opmærksom på at han ikke har givet HP sine adresser, hjemme og på kontoret. Erik Henrichsen og Pontoppidan har altså indtil da ikke omgåedes direkte, men nok været sammen f.eks. hos Rohde.

gang til ministerstolen i 1901 blev alene som *Politikens* chefredaktør.¹⁷ Han skrev derefter i den konservative avis *København* og i tidsskriftet *Tilskueren* der blev redigeret af hans gamle klasse- og studiekammerat Valdemar Vedel. Men i begyndelsen af 1903 var han kørt træt i samarbejdet, og heller ikke Pontoppidan var interesseret i at skrive i *Tilskueren* under Vedels redaktion. Derfor havde de to nogle samtaler om et blad Henrichsen vil tage initiativ til. Henrichsen ser gerne Pontoppidan træde »i Forgrunden«; »det er Stormagterne i det nuværende Aandsliv, vi skal føre Krig med,« skriver han ([23.2.1903](#)). Men heller ikke denne plan kommer der noget ud af.

Da Pontoppidan i 1904 bliver opfordret af Edvard Brandes til at være teateranmelder, svarer han nej med den begrundelse at »jeg (mellem os sagt) tænker på til Nytår at lave mig mit eget Blad« og her »følge mine egne Veje, der oftere går under end over Jorden. Jeg har ikke for ingenting aftjent min militære Værnepligt i Hs. Majestæts Armé som Minegraver« ([20.6.1904](#)). Han nævner i samme brev sin uenighed med *Politiken* i »det militære Spørgsmål«, men føler sig i øvrigt ofte »mere politikensk end 'Politiken' selv har troet det rigtig at være«.

Da Henrik Cavling senere på året, i sine egne bestræbelser på at overtage *Politiken*, rumsterer med alternative bladplaner hvori han gerne vil inddrage Pontoppidan, svarer denne 22.12.1904 (i et nu [forsvundet brev](#)) at han drømmer om et nyt, forsvarsvenligt blad:

(...) et demokratisk og antiklerikalt Blad for så vidt, ganske som *Politiken*, men afgjort forsvarsvenligt, ja mere end det. Vi står overfor et nyt Udviklingstrin herhjemme; den Bevægelse, hvortil jeg hentyder, og som den russiskjapanske Krig

---

¹⁷ Det er Hakon Stangerup (1966, s. 193) der anfører det stærke modsætningsforhold mellem Henrichsen og Edvard Brandes, og dette fornemmes også nogle steder i brevene fra Henrichsen. Men der foreligger intet om at Henrichsen skulle have ventet eller var blevet bedt af nogen om at være chefredaktøremne efter Hørup, således som det ... ????

har givet et mægtigt Fremstød, vil også engang få sit eget Blad. (*Stangerup 1968*, s. 269)

Hermed forenes i udviklingen af Pontoppidans flerårige blad-idéer to spor: kritikken mod pressen, *Politiken* såvel som *Tilskueren*, og den 'forsvarsvenlige' holdning som han deler med Erik Henrichsen – og siden med Harald Nielsen. Pontoppidans forhold til Tyskland var i et og alt bestemt af den arv han havde modtaget fra sin opvækst i et land der var blevet så grundigt knust af krigen 1864. Men hans konklusion blev en anden end de venstreradikales. Den opdragelse han fik efter tabet af en tredjedel af fællesmonarkiet, indgav ham pessimisme, om ikke på egne, så på nationens vegne. Gråden over tabet, hadet til ranerne og pessimismen i anskuelsen af den danske folkekarakter går gennem hele hans liv og forfatterskab. Modsat den radikale betragtning at det alligevel ikke kunne nytte at opbygge et stærkt fysisk forsvar, indtog Pontoppidan det standpunkt at et folk for at bestå måtte have en militær forsvarsvilje og være parat til i en given situation at yde personlige ofre.¹⁸ Og han gjorde ordene fra Paludan-Müllers tabssang fra 1864, »Brat af Slaget rammet«, til sine egne: »Slesvigs Land gjenvundet! / Det er Kampens Maal!« Allerede i 1872 gjorde drengen Henrik digtet til slagsang i sin egen elevforening på Randers Latinskole, »Valhal« (*Drengenaar*, 1933, s. [172](#)).

Offentligt udtrykte Pontoppidan sig første gang om disse forhold i en bidende ironisk kommentar i *Politiken* [27.3.1897](#) i anledning af en tysk prinsesse, den senere dronning Alexandrines forlovelse med prins Christian [10.]: »Bliver vi ved, som vi har begyndt, kan det sandelig blive vanskeligt nok at afgøre, hvor Danmark begynder, og hvor Tyskland hører op.« I en efterfølgende diskussion med forfatteren og Gyldendal-direktøren Peter Nansen strammede Pontoppidan formuleringen:

---

¹⁸ Erik Skrams personlige historie (som helt ung soldat såret i krigen 1864) kunne godt have bidraget til denne holdning, men det véd vi ikke noget konkret om.

Dersom vi kun kunde bevare Selvraadigheden i vort eget Hus derved, at vi gjorde os til Tysklands ydmyge Tjener (...) saa vilde det blive vanskeligt at forstaa, hvad Interesse vi tilsidst skulde have af, om vor politiske Grænse blev flyttet lidt op eller lidt ned. Dersom virkelig en Gang vore Sønderjyder ved Skæbnens Gunst vandtes tilbage for Moderlandet, kunde det jo tænkes, at de betakkede sig og foretrak at blive, hvor de var. (*Politiken*, [2.4.1897](#))

I 1902 nedsætter den første parlamentariske regering under sin partiløse statsminister Deuntzer en forsvarskommission der skal afbalancere de modstridende holdninger omkring en 'væbnet neutralitet' i forhold til stormagterne, det vil først og fremmest sige Tyskland. Men først i 1909 barsler kommissionen med en konklusion der fører til et politisk forlig. I februar 1908 træder Pontoppidan offentligt frem med sit synspunkt i en enquete om »Forsvarssagen« (*Gads Danske Magasin*, [s. 326](#)): et stærkt forsvar er nødvendigt for landets overlevelse under en storkonflikt; i øvrigt anser han »Ungdommens militære Opøvelse i Disciplin, Orden og Appel« for at være »af den største samfundsopdragende Betydning«. Hermed har Pontoppidan valgt side: Konservative og Venstre mod Radikale og Socialdemokrater. Under Folketingets langstrakte behandling af forslaget til en ny forsvarsordning op til regerings-skiftet i august 1909 underskriver Pontoppidan en »forsvarsadresse«. Bag den står bl.a. forfatterne Erik Skram og Karl Larsen, og disse udelukkede Erik Henrichsen og Harald Nielsen fra at medunderskrive.¹⁹

Det var først efter i september 1908 at være flyttet fra Frederiksborg til København, at Pontoppidan i løbet af vinteren²⁰ gjorde personligt bekendtskab med litteraturhistorikeren og polemikeren Harald Nielsen. Det skete gennem

---

¹⁹ Se Erik Henrichsens brev til Pontoppidan [21.4.1909](#). Adressen har (endnu) ikke kun identificeres og Skram&Larsens manipuleringer efterspores.

²⁰ Harald Nielsen taler i det ældste bevarede brev til Pontoppidan af 2.4.1909 om at »mit personlige Bekendtskab med Dem kun er saa kort«.

netop Erik Henrichsen der allerede i et brev af [23.2.1903](#) udtrykkeligt havde nævnt ham som »et Redaktionssekretær-Emne af meget høj Rang«. I 1907 udgav Harald Nielsen en pamflet, *Systemet Politiken*, og i 1908 en piece, *Forsvar og Demokrati*. Begge kunne Pontoppidan læse i forlængelse af sine egne holdninger til avis og politik, og der udviklede sig et nært bekendtskab mellem de to. De mødtes til lange samtaler, sås også med koner og udvekslede en række breve. I 1910 skriver Pontoppidan: »De er en af de Personligheder herhjemme, jeg nødigst vilde undvære« ([14.11.1910](#)), og i 1911: »Blandt de nye Bekendtskaber, jeg har gjort i de Par År, jeg nu har boet i København, har Deres været mig det betydningsfuldeste« ([9.10.1911](#)).

I 1910 var Harald Nielsen begyndt at udgive sit eget tidsskrift, *Ugens Tilskuer*, som Pontoppidan læste med iver og i abonnement tog med som eneste danske avislæsning under sit årelange ophold i Tyskland 1911-12. Men kun to gange fulgte han Harald Nielsens ivrige opfordringer til at skrive i bladet, og begge gang var det om forsvarspolitik. Efterhånden som den internationale situation op til 1. Verdenskrig strammede til, iagttog de danske myndigheder den yderste neutralitet som det netop havde været forsvarsordningen mål at styrke og om nødvendigt at forsvare. Vilhelm Østergaard havde i 1911 udgivet en *Ungdommens Bog om vort Land*. For at kunne bruges i skolesystemet fik den undervisningsministeriets anbefaling, men da den tyske gesandt beklagede sig over fremstillingen af Preussens adfærd i Nordslesvig/Sønderjylland (og da bogen indeholdt visse oplagte fejl), blev anbefalingen trukket tilbage, og Tyskland modtog en officiel undskyldning. Der opstod i offentligheden et voldsomt røre over denne 'underdanighedsakt'.²¹ Også Pontoppidan blev »opirret«, som han udtrykker det i et brev til Østergaard ([22.1.1913](#)), og skrev i januar 1913 en artikel, »Af Notesbogen«, til *Ugens Tilskuer* (nr. 121, s. [131-132](#)). Trods den »tusindstemmige Protest« tiltror han ikke de konservative kredse hvori prote-

---

²¹ »underdanighedsakt«: ordet er, ligesom de øvrige referencer til sagen her, hentet i *De danske ministerier 1901-1929*, 1972, s. 225, der ikke angiver nogen kilde. Men måske fremgår den af det flg. citat af Johannes Jørgensen fra *Nationaltidende*: tilbagekaldelsen var »en frugt af slapt frisind«. DETTE INDLÆG AF JJ SKAL OPLEDES.

sten var kommet til udtryk, megen bestandighed i et lammefromt land, men tager den ikke desto mindre som udtryk for »at der trods vor Flegma og Sorgløshed (...) ikke tør spekuleres i vor Sagtmodighed«, og forlader sig på den »ubesværgelig[e] Rejsning i Folket man maa regne med den Dag, da vi virkelig faar Kniven sat paa Struben«. Og så fortæller Pontoppidan på lige så megen plads som han har argumenteret, en »Rejseerindring« fra Norge i sommeren 1905 før landets frigørelse af unionen med Sverige: Om den »hyggelige Familiefader der med Begejstring vilde sende sin eneste Søn i Døden«, om det skulle blive nødvendigt. Samtidig bidrager Pontoppidan ([8.2.1913](#)) til enqueteen »Danmarks Værn« i *Nationaltidende* i anledning af en indsamling til forsvaret. Udtalelsen slutter: »vor Afmagt er i store Dele af Befolkningen bleven ophøjet til en Slags Religion, hvormed man retfærdiggør sin Ligegyldighed eller sin Frygtagtighed, sin Fedtsyge og sin Nærighed.«

Månedet efter giver Pontoppidan udtryk for sin irritation i et [digt](#) han, så vidt vides uden opfordring, skriver i anledning af en »Mindefest« for stormen på København i 1659, og også det lader han trykke i *Ugens Tilskuer*. Helt i forlængelse af enquete-svarene ligger digtets fjerde strofe:

Frygten har vi sat paa Dør.
Vi vil være Mænd som før!
Vi vil atter løfte Ho'det,
Ikke mer slaa Vand i Blodet,
Ikke blegne, før vi dør!

Omkring udbruddet af verdenskrigen året efter, da Danmark militært skulle balancere mellem sikring og mobilisering, skal Pontoppidan til Vilhelm Østergaard (iflg. dennes gengivelse i et [svar af 4.8.1914](#)) have ønsket at »det, som vi nu er i Færd med at opleve, kan ruske op i al den Sløvhed og Ynkelighed, der har

forgiftet Størsteparten af Nutids-Mennesker«. Med andre ord: krigen som det 'foryngelsens bad' Pontoppidan skulle døbe den i 1929.

De Dødes Rige, der udkom i fem separatbind i hvert af årene 1912-1916, træder på afstand af denne politiske verden. Denne »Fortælling-Kres«, som den kaldes på titelbladene, er løsere forbundet med en konkret tidsperiode end de to foregående store romaner: *Lykke-Per* og *Det forjættede Land*. Den fremtrædende rolle præsteskabet får i romanen, er uden rod i den historiske virkelighed, og da Pontoppidan i 1922, efter at have besørget en tredje og definitiv udgave af *De Dødes Rige*, bygger en ny stor fiktionsverden op, glimrer præsterne for første gang i forfatterskabet ved deres fravær.²² Det gælder således i de seks kapitler Pontoppidan fra slutningen af 1922 (26.11.1922- 7.1.1923) lader trykke i *Illustreret Tidende* under titlen »[De retfærdige Stalbrødre](#)«, udkastet til *Mands Himmerig*.

Projektet havde været undervejs i nogle år hvor sygdom var Pontoppidans herre. En kronisk nervebetændelse i kæben bragte ham smerter og afbræk der kun forøgedes af de alkohol-indsprøjtninger i kæbe og kind som på et tidspunkt afløste røntgenstråler og operationer og vel lindrede, men aldrig helbredte lidelsen. I 1918 havde Pontoppidan til kritikeren [Georg Brandes](#) (1842-1927) om *Et Kærlighedseventyr* skrevet at den »kun er en Skitse, et Udkast til en Roman, som jeg velsagtens aldrig kommer til at

---

²² Måske var det foredraget i 1914 om *Kirken og dens Mænd* der i den grad og helt usædvanligt for Pontoppidans praksis tog af hovedstolen, så der ikke var mere tilbage på den konto. Som Harald Nielsen havde skrevet til ham i 1910:

hvis [Kritikeren] er Polemiker, maa han direkte træde i Skranken for sine Ideer – dække dem med sin egen Person, hvor Kunstneren kan sætte de digtede mellem som Stødpude. Skriver jeg mod Kvindevalgretten, faar jeg mit tilmaalte Kvantum Had for det. Men lader De i en Roman en af Personerne sige det samme staar De lige frit og elsket til alle Sider. ([12.11.1910](#))

Netop derfor – eller er det *unfair* at hævde? – siger Niels Thorsen: »Den Kulturmission, der en Gang var Kirkens, er gaaet over til Pressen« (II/27).

skrive« ([22.10.1918](#)),²³ og det var selvironisk at han til Galschiøt derefter talte om »kommende Storværker« ([23.3.1920](#)).

Først sidst på sommeren 1922 meldte Pontoppidan at gryden nu er over ilden »med et stort Svinehoved (Pressen)« (brev til Galschiøt [5.8.1922](#)), og i et brev til Vilhelm Andersen senere på året ([3.11.1922](#)) nævner han at den nu afdøde Erik Henriksen har været i hans tanker »mens jeg gik i Gang med en Fortælling, som med det første begynder at udkomme (i Ill. Tid.). Det er ikke sådan, at han har været Model til nogen af Personerne, – til Hovedskikkelse egnede han sig ikke²⁴, og som Bifigur passede han ikke ind i min Plan – men der er i hans og min Hovedpersons Livsskæbne noget fælles, der skaber en vis Lighed«.

Den 'livsskæbne' der præsenteres i udkastet, rækker i forhold til den færdige roman frem til og med dennes 13. kapitel: Niels Thorsen bryder sit rejseløfte til konen Asta for at tage imod den konservative presses tilbud om at overtage ledelsen af avisen »Døgnet« til gengæld for den post han er gået glip af som chefredaktør på »Friheden«. Der er indtil da ingen præcise tidsangivelser og slet ikke i forhold til verdenskrigen. Nok bruger Thorsen også her militære metaforer (»udtaget til livsvarig Krigstjeneste«; sml. II 42), men alt drejer sig om

---

²³ I et brev [23.10.1918](#) til Vilh. Østergaard kalder HP *Et Kærlighedseventyr* for »en Novelleskitse«, hvilket derfor nok må betyde: udkast i novellens form til noget større. Til Martin Andersen Nexø skriver HP [samme dag](#) noget lignende, men tilføjer så: »Det er dog naturligvis ikke Personerne, der skulde gå igen i dette; kun Tonen og Tankerne vilde man genfinde deri« (23.10.1918). Hvilket jo ikke kom til at passe.

²⁴ I *Familjeliv* (1940) skriver HP om Erik Henriksen:

Denne fortjenstfulde Mand, der ved sit Skrivebord og i Samtale kunde udfolde saa glimrende Evner og stor Videnskab, havde mærkeligt nok slet ingen Forstaaelse af, at det er vigtigere for en Mand at kende sig selv, end at vide Besked om Verdenshistoriens største Personligheder. Han havde gjort sig Forhaabninger om at blive Rigsdagsmand og i det hele at komme til at spille en Rolle i det offentlige Liv til Trods for, at Naturen altfor tydeligt havde nægtet ham ydre Betingelser derfor. Han var en lille, lidt forvokset og tilmed stam Mand, der slet ikke egnede sig til offentlig Optræden, og alligevel følte han det som blodig Uret, at Folk lo af ham og hyssede, naar han viste sig paa en Talerstol.

Hans Bortgang fra Livet blev derfor ogsaa en Tragedie, – dersom det da absolut skal kaldes tragisk, at et Menneske benytter sin Viljes Frihed til at afkorte en Tilværelse, der stadig har bragt ham bitre Skuffelser og gjort ham til Latter.

den interne kamp i den danske dagspresse i århundredets første tiår; om indholdet af de ideer Thorsen hævder over for »Friheden«s kommercielle pjank, hører man intet. Ikke et ord om forsvarspolitik. Men der er en stor scene hvor Thorsen i egen person møder op på »Friheden«s redaktion midt i forhandlingerne med medarbejderne om hans kandidatur; en scene der forsvinder i den endelige roman. Med andre ord: »Svinehovedet« fylder hele billedet. Vi er, trods manglen på tidsmærker, nærmere Pontoppidans utilfredshed med *Politiken* o. 1905 end i forsvars- og militærpolitikken op mod verdenskrigen. Det fremgår også af de relationer i kongefamilien der ændres fra udkast til roman: I 1922-teksten omgås Rigsdagsmændene »Kongen og Prinsesserne« (dvs. enkemanden Christian 9. og den senere Frederik 8.s døtre), mens de i 1927 er skiftet ud med »de unge Prinser« i »Kongefamiljen« (dvs Chr.10. med Frederik og Knud; II 74), og først nu hedder det, i kapitel 12 (II 78), at landet havde fået sin »første demokratiske Regering« for »tretten Aar siden«. Groft sagt rykker vi fra pressemanden Henrichsens tid (det første tiår) ind i pressemanden Harald Nielsens tid (det andet tiår). Men som det fremgår af den ovenstående udredning, er der en tæt sammenhæng, ikke alene mellem Henrichsen og Nielsen, men også mellem de to på den ene side og Pontoppidan på den anden. *Mands Himmerig* er tættere indskrevet i Pontoppidans meningshistorie end nogen anden af hans bøger – bortset naturligvis fra det bogtrykte foredrag *Kirken og dens Mænd* i 1914. Deraf kommer nok romanens mangel på ironi og tvetyl.

Pontoppidan selv nævner aldrig førend i 1930'erne²⁵ Harald Nielsen over for sine faste korrespondenter, og slet ikke som en der på noget tidspunkt havde været »i hans Tanker« under arbejdet med *Mands Himmerig*. Men læser man Pontoppidans korrespondance med Harald Nielsen (f.eks. brev fra denne af [12.11.1910](#)), ser man næsten for sig den neurotisk krakilske, hidsigt opfaren- de og blindt selvovervurderende Niels Thorsen, og hans fornavn er ikke tilfæl-

²⁵ Se HPs omtale af Harald Nielsen og hans bog *Litterære Mirakler* i brev af [16.3.1933](#) til Henri Nathansen.

digt²⁶. Det er trekanten Henrichsen-Nielsen-Pontoppidan og deres fælles utilpashed ved det herskende politiske og kulturelle klima der er inspirationsmodellen for Thorsen. Romanen er den mest ideologiske af Pontoppidans bøger, det vil sige mere bestemt af sin idé og forfatterens synspunkter end af sin indre form og fremdrift, et pindsvin af strittende synspunkter og af de meninger Pontoppidan ellers i sit forfatterskab for længst var holdt op med at forfægte. Der er noget både ufuldendt og forvokset over den. Psykologisk er den en gentagelse af den klassiske *Nattevagt*, 1894: med sin brutale fremfærd i det private har 'helten' ikke ret til at have ret.

*

Men det var ikke nemt for Pontoppidan at få romanen gjort færdig. Til kritikeren [Otto Borchsenius](#) (1844-1925), der som oprindelig mentor har fulgt forfatterskabet fra begyndelsen og stadig brevveksler venskabeligt med Pontoppidan, skriver denne lakonisk [30.12.1922](#) at »det bliver ikke på denne Side Fabelavn«; udkastet er »kun et Brudstykke af et større Arbejde, eller rettere et Tilløb til det«. Sygdommen lægger igen beslag på ham: »Jeg formelig tørster efter Blækket« (til Galschiøt [21.8.1924](#)), men først i august 1925 kan han meddele sin forlægger at »det er min Hensigt at gøre (...) en ny Roman på henvend 400 Sider færdig til Udgivelse i det kommende År« (brev til Hegel [18.8.1925](#)), og i december skriver han til Lundegård at han er ved at »renskrive en større Roman, som velsagtens også bliver min sidste« ([7.12.1925](#)). Også denne gang sinkes arbejdet af sygdom så alvorlig at lægerne i sommeren 1926 (og igen i 1928) taler om en hjerneoperation for at få styr på ansigtssmerterne.

Da Martin Andersen Nexø har vist interesse for at formidle den nye roman til tyske forlag, hvad der dog aldrig kom noget ud af, rapporterer Pontoppidan til ham i april 1927: »Såsnart jeg bliver rask nok til at foretage et sidste Gen-

---

²⁶ *Mitchell 1979* ser en, utilsigtet og vag, parallel til Niels Lyhne: de dør begge i krigstid, har dårlige erfaringer på hjemmefronten og er gudsfornægtere til det sidste. (s. 125)

nemsyn, skal jeg tage Manuskriptet frem« ([12.4.1927](#)). Lidt mere nonchalant udtrykker han sig nogle dage senere: bogen »ligger i min Pult, og en skøn Dag går jeg vel nok hen til Forlaget med den«, skønt ingen endnu har læst bogen, end ikke den syge hustru, der ellers »hidtil altid [har] været den første, der læste mine Bøger« ([18.4.1927](#) til forfatteren [Niels Jeppesen](#)). I slutningen af august er hele manuskriptet afleveret, inklusive bogens hidtil unævnte titel der i Pontoppidans metaforik går tilbage til et sted i *Lykke-Per, hans store Værk*: I Cæsars Rom vil Per Sidenius »gaa den lige og korte Vej over Tvivlraadighedens Rubicon ind i Mandsviljens Himmerige« (s. 108). Stedet bliver omarbejdet til *Lykke-Pers* anden udgave, 1905, og det fatale himmerig gemmes bort i 25 år for at dukke op i titlen til den nye roman der aldrig med et ord hentyder til sin titel der selv hentyder til talemåden: »mands vilje, mands himmerig«.

Under megen, og efter Pontoppidans mening²⁷ upassende, medieomtale udkommer bogen den 22.10.1927.

Omarbejdelse

De seks små romaner blev revideret i en anden rækkefølge end den hvori de oprindeligt udkom, men det i højst forskellig grad:

Hans Kvast og Melusine (**B**), 1920 – efter ældre manuskript

"Borgmester Hoeck og Hustru", N&S 1922

"Det store Spøgelse", N&S 1922

"Den kongelige Gæst", N&S 1922

"Hans Kvast og Melusine" (**C**), N&S 1930

"Et Kærlighedseventyr", N&S 1930

---

²⁷ Til Hegel skriver HP: »Jeg er overbevist om, at med 3000 Ekpl. vil Efterspørgslen kunne tilfredsstilles. Jeg ser nødig, at der trykkes flere Ekpl, end der virkelig er Udsigt til at sælge ad naturlig Vej« ([25.8.1927](#)), og »jeg beder Dem minde- lig om ikke at forcere Salget« ([18.10.1927](#)).

Mands Himmerig, 1930

De tre oprindelige 1902-tekster havde undergået den nærmest obligatoriske Pontoppidan-revision allerede fra tidsskriftformen til *første* bogform. Disse tre tekster så Pontoppidan ikke straks som »Smaa Romaner«. Til forlæggeren Ernst Bojesen skriver han [7.9.1903](#) at de (i deres første form?) ligger parat til en samlet udgivelse i »et Bind Fortællinger«. Da de så alligevel i de følgende år blev udsendt hver for sig, fik de, og først da må man formode²⁸, deres omarbejdelse. Så de er kun lidet berørte af den gennemgang i 1922 der for de to førstes vedkommende alene omtales nærmere i afsnittet om udgave- og tekstforhold (I 328 og 331).

Hans Kvast og Melusine

I 1914 nævner Pontoppidan til sin tyske oversætter Mathilde Mann at *Hans Kvast og Melusine* dels ikke er oversat til tysk, dels »endnu venter på sin Fortsættelse« ([21.1.1914](#)). Denne fortsættelse materialiserede sig aldrig. Derimod kom en oversættelse på tale, og derfor kan Pontoppidan i 1920 henvise sin forlægger til »den forkortede og i det hele forbedrede Udgave, som jeg i *sin Tid* foranstaltede til Brug for en tysk Oversættelse« ([20.7.1920](#) til Hegel; min fremhævelse), og hvorfra manuskriptet skal anvendes som sætteforlæg til det nye »Tredie Oplag«.

Heller ikke den tyske udgave blev til noget (før en dagbladsføljeton i 1922²⁹ der ikke er udforsket), men 'foranstaltningen' af denne tekst har nok først fundet sted efter afslutningen af *De Dødes Rige* i 1916, men altså i forhold til 1920 »i sin Tid« og nok før *Et Kærlighedseventyr*. Imellem de to udgaver ligger

---

²⁸ Således hedder den ældste af dem stadig i det nævnte brev »Livets Kilde«.

²⁹ Mathilde Manns oversættelse af 1920-udgaven blev bragt i *Münchner Neuste Nachrichten, Morgenblatt* fra 23.2. til 15.3., mens det var Heinrich Goebel der havde oversat til en bogudgave i 1929, også den efter 1920-udgaven (*Skjerbæk 2006*).

skildringen af komponisten Jørgen Berg i *Toldere og Syndere* (1914; 3. bd. af *De Dødes Rige*), og man kunne jo spørge om han og med ham hele den store roman endte med at blive 'fortsættelsen'. De har jo syndflodstemaet fælles.

Totalt er forkortelsen beskeden, fire procent netto, men indimellem udjævner forkortelser og udvidelser kvantitativt hinanden. De to udgaver (i det flg. **A** og **B**) er opdelt i henholdsvis 8 og 15 kapitler. Før afleveringen af manuskriptet til Gyldendal i 1920 »kigger« Pontoppidan sit »Manuskript igennem« (brev til Hegel [3.8.1920](#)), og det medfører utallige nye smårettelser, der dog ikke uden videre kan skelnes fra rettelser i det oprindelige manuskript. Om den ændrede udgave skriver Pontoppidan selv i det førstnævnte brev til Hegel: »Den er, navnlig i sin nye Skikkelse, livlig og underholdende, og ved Siden deraf i kunstnerisk Henseende en af mine bedste Bøger.«

Den væsentligste ændring i forhold til 1907 består i en ophævelse af den alligevel ikke gennemførte ramme: at det foreliggende er fortællerens »grundige og upartiske Prøvelse«, skrevet efter Hugo Martens' død og til afbalancering af hans allerede udgivne »Erindringer og Bekendelser« og til en løbende påvisning af disse som »et fantastisk Selvbedrag« (I 98-99). Til gengæld får fættøren, dr.phil. Harald Martens, i den nye udgave en større rolle som bogens ræsonnør og moralist, i den sidste funktion også direkte over for Hugo. Haralds hele apparition og karakter ændres i retning af det mere civiliserede. Det besøg af Hugo som Dr. Martens i **A** blot omtaler under sit genbesøg (**A** 3 = **B** 6), foldes tidligere i **B** konkret ud (**B** 5), og frem foran dette rykkes Dr. Martens' erindringer fra deres fælles barndom (**A** 4 → **B** 5). Fra i **A** at være en person i kulissen træder han i **B** midt ind på scenen. Og tilsvarende træder fortælleren ud i kulissen. Man kunne så spørge om denne tilbagetrækning af den 'videnskabelige' fortæller er en forberedelse til den »Fortsættelse« af stoffet Pontoppidan nævner i brevet til Mathilde Mann. Herom kan kun gisnes.

Helt nye scener kommer til i **B**, herunder Hugos besøg hos sin forlægger for at få forskud, en situation Pontoppidan var dybt fortrolig med og skildrer meget morsomt. I **B** modtager hans kone morgenen efter Hugos halvhjertede selvmordsforsøg et langt afskedsbrev (**B** 8) hvori Hugo folder hele sit forløjede væsen ud.

I modsætning til de tidligere romaner, store og små, hvor ændringerne under omarbejderne var punktuelle, mens strukturen blev bevaret, har Pontoppidan i revisionen af *Hans Kvast og Melusine*, som også i den samlede udgave af *De Dødes Rige*, 1917, foretaget talrige strukturændrende omflytninger.

Det er også Dr. Martens der nu, mens han sidder til den store afsluttende koncert, bliver bærer af en meget direkte tolkning af bogens dilemma:

(...) dette var Kunstens Mysterium. Mellem dens Aarsag og Virkning var der et Afgrundsdyb, som kunde faa Tanken til at svimle. En Sammenhæng syntes ikke mulig uden at forudsætte en guddommelig Indgriben. Og saadan forholdt det sig nok ogsaa. Kunstneren selv var som Pans Fløjte kun et sønderbrudt Rør, hult og marvløst. Det var den hemmelighedsfulde Guds Aande, der skabte Musiken. (1920, s. 168 = *N&S* III (**C**), s. 238-239)

Først i **B**, ændret i **C**, gives en slags forklaring på bogens titel – naturligvis af Dr. Martens. Men den var foregrebet i svaret til en avislæser, et svar vi kun kender fra Vilhelm Andersens bog (1917, s. 145):

Vilh. Andersen 1917, s. 145

Hvor dybt der alligevel er til Bunden i hans [Pontoppidans] Ironi, saa man, da han i en Notits i et Blad som Svar paa et Spørgsmaal om Betydningen af Bogens Titel forklarede sin Helt, denne lille gule Flødebolle med det grumsede Ansigt og de sodbrune Øjne, som en af Menneskehedens Faust-Karikaturer, en ny Ridder af den stækkede Ørns Orden. Historien er et Eventyr, siger han, Helten var en Ridder, der forelskede sig i Melusine, en underskøn og hjertensbrav Fe, der var Prinsesse i Lilleputternes Land. Han blev saa selv til Lilleput, men gækkedes af Minder om sin fordums Storhed. »I sine Drømme knuste han Himlen med sin Isse og omfavnede Uendeligheden. Han følte sig en Gud lig og blev til sidst traadt ihjel af en Skarnbasse. Hans smaa Medskabninger kaldte ham paa deres Lilleputmaal *Homo sapiens*. Det er udlagt Hans Kvast.«

Dr. Martens i 1920, s. 177:

»Kunstnerfolk som Hugo faar mig undertiden til at tænke paa det gamle Eventyr om den vandrende Ridder, der forelskede sig i den skønne Fe Melusine i Lilleputland. Husker du det ikke? – For at kunne leve sammen med hende omskabtes han i hendes Lignelse og blev en Mandsling paa en kvart Tommes Højde. Kun Røsten vedblev at ligne en Kæmpes. Sin tidligere Tilværelse kunde han heller aldrig helt glemme. Der spøgede i ham en dunkel Erindring om Kraft og Vælde, som paa latterlig Maade pustede hans Selvfølelse op. I sine Drømme knuste han Himlen med sin Isse og omfavnede Uendeligheden. Paa lignende Maade har jo ogsaa Hugo det. I sine store Øjeblikke føler han sig en Gud lig og trykker Menneskeheden beskyttende til sit Bryst. Og om denne dumme Menneskehed siges det jo, at den altid før eller senere tager En til den Pris, man selv har sat.«

Dr. Martens i 1930, s. 267:

»Kunstnerfolk som Hugo faar mig undertiden til at tænke paa det gamle Eventyr om Ridderen, der forelskede sig i den skønne Fe Melusine i Lilleputland. Kan du huske? For at de kunde forenes i hendes Lilleputverden, maatte han ved Trolddom lade sig omskabe i hendes Lignelse og blive en Mandsling paa en kvart Tommes Højde. De blev lykkelige; men sin tidligere Tilværelse kunde han dog aldrig helt glemme. Der spøgede en dunkel Erindring i ham om fordums Kraft og Vælde, som paa latterlig Maade pustede hans Selvfølelse op. I sine Drømme knuste han Himlen med sin Isse og omfavnede Uendeligheden. Saadan er det ogsaa med Kunstneren. I det ene Øjeblik føler han sig en Gud lig, i det næste lader han sig træde ned af en Skarnbasse.«

Skarnbassen optræder allerede før 1920, men indsættes først i bogens tekst i 1930, og hertil har sandsynligvis netop Vilhelm Andersens bog været kilden³⁰ – og ikke et udklip fra en avis det heller ikke for eftertiden endnu har været muligt at identificere. Så foreløbig er det på dette punkt ikke klart hvor Vilhelm

³⁰ Dette forhold kunne være et argument for at manuskriptet til 1920-versionen er ældre end Vilhelm Andersens bog fra 1917.

Andersens karakteristik af Hugo Martens ender og Pontoppidans egen begynder.

Herefter følger Dr. Martens' afsluttende replik, overalt i sekundærlitteraturen citeret som forfatterens egen konklusion. Den lyder:

1907	1920	1930
»Vi Mennesker naar aldrig frem mod det fuldkomne, saalænge vi forser os paa dets Vrængebilleder.«	»Vi Mennesker naaer aldrig at gribe det fuldkomne, saa længe vi forser os paa dets Vrængebilleder.«	»Vi Mennesker naaer aldrig det fuldkomne, saa længe vi forveksler Guden med hans Redskaber, Aandskæmpen med hans Vrængebilleder.« »Jeg holder nu alligevel af Hugo,« mumlede Søsteren uhørlig.

Pontoppidan var ikke meget for at skulle tages på ordet. Og spørgsmålet er om ikke »det gamle Eventyr« i Dr. Martens' mund er et af utallige eksempler i forfatterskabet på at Pontoppidan selv opfinder eller ændrer traditionen. Melusine var ellers en litterært velkendt symbol-figur fra den franske middelalder og frem, anvendt bl.a. af Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) i »Die neue Melusine«, 1807. Oprindeligt en form for Agnete, en kvinde der om lørdagen fik sin underkrop forvandlet til en fiskehale (Melusines er tvedelt) – en farlig ting for hendes elskere.

1920-udgaven var led i Gyldendals eksperimenter med billigudgaver. Den kom til at koste 2,50 kr. (den lidt mindre *Et Kærlighedseventyr* kostede i 1918 4,75), og oplaget var det største enkeltoplag Pontoppidan nogensinde oplevede: 25.000. Det var Pontoppidans eget forslag (brev af [20.7.1920](#) til Hegel) at 'begynde' med *Hans Kvast og Melusine*, men billigudgaven fik aldrig nogen efterfølger blandt Pontoppidans titler.

I 1930 (C) fik »Hans Kvast og Melusine« undertitlen »En Humoreske«, der ifølge Pontoppidan selv (brev af [24.3.1930](#) til Hegel) med samme ret, »en enkelt Undtagelse nær«, også kunne være givet til bindets øvrige fortællinger (»Højsang«, »Det ideale Hjem«, »En Vinterrejse«, »Rabbinerens Datter« og »Rejsen gennem Livet«; undtagelsen må være »Et Kærlighedseventyr«). Selve teksten undergik kun mindre ændringer i ordvalg og enkelte udeladelser der alle *kan* være foretaget i korrekturen.

"Den kongelige Gæst"

Til *Noveller og Skitsers* andet bind (1922) blev teksten nøje gennemgået, men der forelå ikke nødvendigvis noget nyt, i så fald ukendt, manuskript. Når 1922-teksten afviger på centrale steder, er det næsten altid 1908-tekstens intention der er ført til yderligere konsekvens³¹. Et sted der i årenes løb er faldet mangen en feminist for brystet, har også voldt forfatteren en del kvaler:

Juleroser 1902

Hun tilstod knap for sig selv sit Hjertes tyste Sværmen ... og der gives jo heller intet Navn for det Overskud af Følelse, som Mændene aldrig forstaar, for denne lønlige Flagren om det fremmede og forbudne, for dette Gran af Fordærvelse, der holder Kvindens Kærlighed frisk og skænker den dens Sødme.

1908, I 234

Hun forstod dem jo ikke engang rigtig selv. Hun vilde ikke være i Stand til at sige ham, hvad det var, der gjorde hende saa sørgmodig. Og hvor finder man ogsaa det Ord, der rigtigt forklarer denne Tankens lønlige Flagren om det fremmede og forbudne, for dette Gran af nedarvet Fordærvelse, der bevarer Kvindens Kærlighed saa sprudlende frisk og skænker den dens Sødme?

1922, s. 447-48 = N&S, s. 434

Hun forstod dem jo ikke engang selv. Hun vilde ikke kunne sige ham, hvad det var, der gjorde hende saa sørgmodig, kunne ikke med Ord forklare sine Tankers lønlige Flagren om det fremmede og forbudne, »dette Gran af nedarvet Fordærvelse« – som den sære Fremmede igaar havde besunget – denne evige Længsel, havde han sagt, der bevarede Kvindens Kærlighed saa sprudlende frisk og skænkede den dens Sødme?

Skridt for skridt trækker fortælleren sig bort fra Emmys bevidsthed, anskuer hende først (i 1908) fra en alvidende position, men lægger derefter formuleringensansvaret over på Prins Karneval ved at sætte den »nedarvede Fordærvelse« i anførselstegn – 'havde han sagt'. Og Arnold bliver i det næste kapitel

³¹ Flere eksempler på disse ændringer kan ses i [afsnit IV](#) af Flemming Behrendts kapitel om *Den kongelige Gæst* i *Henrik Pontoppidans omarbejdelser* (1964) på www.henrikpontoppidan.dk.

alene med opfattelsen af at kvinden er »et Væsen med et abnormt Følelsesliv og en deraf flydende, forvirret Tankegang«.

I ingen anden tekst bliver Pontoppidan så intim som i denne. Sjældent finder man i forfatterskabet beskrivelser fra »Hengivelsens Øjeblikke«, og intet andet sted en karakteristik af forskellen på det mandlige og kvindelige som denne – der da også modereres i 1922-teksten:

1908, I 247

End ikke i Hengivelsens Øjeblikke, midt under deres Kærlighedsfesters Rus, var han helt sikker paa hende. – Men hvor elskelig bedrøvet kunde hun saa ikke være, naar Andendagens uafvendelige [i manus rettet fra: »uundgåelige«] Skuffelse og Lede [i manus rettet fra »Flovhed«], som *hun* ikke kendte, drev [i manus: "førte"] ham bort fra hendes Arme! Hvor sødt hun kunde takke for hver Glæde, han skænkede hende!

1922, s. 459 = N&S II, s. 446

End ikke i Hengivelsens Øjeblikke, midt under deres Kærlighedsfesters Fryd, var han altid helt sikker paa hende. – Men hvor elskelig bedrøvet kunde hun alligevel ikke være, naar han vendte sig fra hende med den Ligegyldighed eller Lede, som *hun* ikke kendte. Hvor sødt hun kunde takke for hver Glæde, han skænkede hende!

”Et Kærlighedseventyr” og *Mands Himmerig*

På udgivelsesdagen for *Mands Himmerig* skriver Pontoppidan til Vilhelm Andersen:

Jeg har tilladt mig at sende Dem og Deres Frue en Bog, skønt den på Forhånd har fået et dårligt Rygte. Den er et Udsnit af *mit* »store Relief«, hvor en fremtrædende Skikkelse ligesom i Willumsens er en Kriger, og det er just denne, der præsenteres her. I et tidligere udgivet Forspil (»[Asgårdsrejen](#)«) er det Bedsteborgeren, der fremstilles; og dersom jeg ikke får lovligt Forfald skal andre Menneketyper følge efter i kommende Bind. ([22.10.1927](#))

[J.F. Willumsens](#) store relief var under endelig udførelse i årene 1923-28, men dets forskellige udkast og forarbejder vistes offentligt undervejs. Den kriger Pontoppidan hentyder til, befinder sig i det færdige relief i øverste venstre

hjørne, tilbedt af en knælende mand i kvindeklæder og med opsat hår. Bedsteborgeren findes i relieffets øverste højre hjørne, og man fristes så til at udnævne det forgyldte par i relieffets højre side til at repræsentere det af lykken velsignede par i *Et Kærlighedseventyr* – i dennes første udgave. I hvert fald understreges det med denne sammenligning at Pontoppidan så på sin produktion efter *De Dødes Rige* som forberedelse til det han allerede over for Galschiøt ([23.3.1920](#)), skønt ironisk, havde kaldt sine »kommende Storværker«.

Der kom dog ikke nye figurer fra Willumsens relief, med mindre man vil sammenligne den højre af de overstore midterfigurer som holder den venstre i hånden, med [Schaff](#) i *Hamskifte*. Derimod blev de eksisterende, som også oprindeligt hos Willumsen, underkastet omarbejdelser, før de indgik i hvad Pontoppidan selv så som det afsluttede forfatterskabs samlede relief. Den sidste blok hertil skulle være det tredje bind af *Noveller og Skitser*.

Til dette bind omarbejdede Pontoppidan, mere omkalfatrende end det var tilfældet med nogen anden af hans bøger, *Et Kærlighedseventyr*. Da Ingrid er blevet sendt retur til Schweiz med uforrettet sag, uden skilsmisse og uden børn, får Pontoppidan sin historie til at klinge helt anderledes radikalt: kærligheden er ikke fri, og man kan dø af dens omkostninger. Det gør Ingrid nu – som tidligere enhver god Pontoppidan-helt. Uden at anfægte det madonna-religiøse billede af Kvinden som Mandens frelse (det fremhæves i den nye udgave at Ingrid føler hun har hævet »den mørke Forbandelse, der havde hvilet over ham [Gabriel] fra hans Fødsel«), får Pontoppidan dermed fjernet den overfladiske ferskhed der præger hele udgangen på 1918-udgaven, og det har sikkert været med let hjerte han har ofret Winther-idyllen.

Men hele teksten er gennemarbejdet, øget med en trediedel, og bogen bliver sat efter et nyt, bevaret manuskript. I *Mands Himmerig* havde Pontoppidan la-

det Vadum og Ingrid optræde som et positivt modstykke. Her modellerer han nu videre på dem i den ånd. Tag et eksempel fra optakten:

1918 I 253

Gabriel Vadum havde lagt Hatten ved Siden af sig i Lyngen. Han var en stor og plumpt bygget Mand i Slutningen af Trediverne med et mørkebrunt Skæg langt ned over Brystet. En af de mange Solpletter i Fyrrekronens Skygge ramte hans Kind, gennemglødede Øret og lagde som en Politur over Pandehvælvet og den halvskallede Isse. Han holdt begge Hænderne knuget omkring Stokkehaandtaget og saae ud for sig med et lidende Udtryk.

Et Par Gange havde hans smaa, mørke Øjne vendt sig i Uro mod Fru Ingrid. Hun sad fremoverbøjet og støttede Hagen med sin Haand, mens hun tankefuldt stirrede ned over Dalen. Hendes anden Haand laa paa hans Knæ. Og i denne Stilling havde hun siddet længe uden at sige noget og uden at mærke Vennens vagtsomme Øjekast.

Hun var en halv Snes Aar yngre end han, lys af Skikkelse, lidt fregnet paa Panden af Sommersolen men med smukke og regelmæssige Træk. Ogsaa over hende var der stænket et Par gyldne Solpletter. De dirrede paa hendes Kjole som levende Væsner. Omkring sit rødlig-blonde Haar havde hun bundet et hvidt Slør, der sad stramt over Baghovedet som en lille Hue med en stor Sløjfe i Nakken.

»Hvad tænker du paa, Ingrid?« spurgte Gabriel Vadum tilsidst.

Hun vaagnede op. Langsomt løftede hun Hovedet og lagde sig tungt ind til hans Skulder.

»At jeg holder af dig!« sagde hun og lukkede Øjnene.

1930, s. 337-38 = N&S III, s. 301

Gabriel Vadum var en stor og plumpt bygget Mand med et mørkebrunt Skæg ned over Brystet.

Overdrysset af Solpletter sad han dér i Fyrrekronens Skygge og holdt begge Hænderne om Stokkehaandtaget, mens han stirrede frem for sig med et mørkt og lidende Udtryk. Fru Ingrid sad tankefuldt fremoverbøjet med Haanden under Hagen uden at mærke, at han flere Gange vendte Ansigtet imod hende med et mistænksomt iagttagende Blik. Hendes anden Haand laa paa hans Knæ. Hun var en Dame i Slutningen af Tyverne, lys af Skikkelse, stor og smuk. Ogsaa over hende var der stænket mange gyldne Solpletter, der dirrede paa hendes blaa Kjole som levende Væsner. Omkring det rødlig-blonde Haar havde hun bundet et hvidt Slør, der var knyttet i Nakken og stramt omsluttede Baghovedet som en Hue.

»Hvad tænker du paa, Ingrid?« spurgte han tilsidst.

Hun flyttede Haanden op paa hans Skulder og lagde sin Kind ind til den.

»Det samme, jeg altid tænker paa uden at kunne forstaa det.«

»Hvad er det?«

»At jeg holder af dig.«

I indledningens optegnede landskabsbillede ændrer Pontoppidan med sikker hånd skulpturgruppen af det siddende par i det flimrende sollys: tilføjer lidt blå på kjolen og ændrer fint hendes bevægelse ved nu at flytte højre hånd op på hans skulder førend hun lægger kinden ind til den, i stedet for tungt at

læne sig mod den, og han strammer teksten med de gennemgående 25 procent uden at miste det mindste. Ingrid får i denne udgave straks fra begyndelsen et lettere sind. Til gengæld gøres Vadum til endnu mere af en huleboer der af kærligheden er blevet trukket ud i alt for meget lys: »Samlivet med Ingrid havde drevet ham ind i sommerblide Stemninger, hvor hans Aand ikke havde hjemme. Derfor var han bleven gold« (1930, s. 346 = N&S III, s. 312).

Fortællingen omstruktureres i nogen grad. Pontoppidan sender ikke parret til Sydfrankrig, men holder dem i den schweiziske landsby, først på hotel, så i egen bolig. Den i 1918 franske doktor Bonnat erstatter allerede i begyndelsen det snakkesalige Gørløse-ægtepar og gør, med samme funktion som dr. Bjerding i *Borgmester Hoeck og Hustru*, doktoren Vadum helt jaloux, så Ingrid holder afstand til lægen under sine (her nye) barmhjertighedsbesøg på det lokale sygehus. I fortællingens slutning erstattes Bonnat da også hensynsfuldt med en ældre, ordknap kollega. Vadums barndoms- og ungdomshistorie i førsteudgavens fjerde kapitel er i 1930 trængt sammen til et kort referat i Ingrids tanke (1930, s. 347 = N&S III, s. 312-313); herved dæmpes dén læderende barndom der hindrer så mange af Pontoppidans helte i som voksne at tage ansvaret på sig for egen personlighed. Vadums barndom bliver her reduceret til Ingrids undskyldning af ham.

Mens førsteudgaven af *Et Kærlighedseventyr* ikke er tidsfæstet, omtales Vadum og Ingrid i *Mands Himmerig* 1927 på en sådan måde at man må forstå at de møder hinanden hos onklen i sommeren 1914. Med krigens indførelse i andenudgaven af kortromanen bliver belysningen yderligere dystert. Da parret i efteråret 1915 konfronteres med franske krigsinvalidere i det neutrale Schweiz, virker det lige så kraftigt på den syge Ingrid som de jødiske pogromflygtninge i Berlin virkede på Jakobe i *Lykke-Pers* 7. kapitel.

Schopenhauer er i 1927 (*Mands Himmerig*) dog stadig emnet for Vadums bog. Deraf kan vel sluttet at Pontoppidan på dette tidspunkt endnu ikke har taget *Et Kærlighedseventyr* op til bearbejdelse. Først i *Noveller og Skitser* III (der udkom 4.10.1930) er det Eduard von Hartmann (1842-1906) der nu i stedet nævnes blandt emnerne for Vadums omdiskuterede bog, mens ingen sådan bog nævnes i den samtidigt udkomne, omarbejdede 1930-udgave af *Mands Himmerig* (se nedenfor). En anden fællesfigur i de to romaner, nemlig Klemens Junge, som Vadum ser i Berlin, og som hjælper parret da de er tilbage i Danmark, forsvinder i 1930-udgaven af "Et Kærlighedseventyr". Den nye epilog (kap. XI) vender med stedets enhed tilbage til de »Tolv hundrede Fod over Dalen« hvor begge udgaver tager deres udgangspunkt. Mens 1918-udgaven løber ud i forsommerens eventyrstemning, slutter den nye udgave i det plørede efterår, mindre end et halvt år efter nutidsplanets begyndelse.

Heller ikke med *Mands Himmerig* var Pontoppidan tilfreds. Til Andersen Nexø skrev han:

At min sidste Bog ikke ret vilde falde i Deres Smag, havde jeg jo forberedt Dem på, og jeg kan forsikre Dem, at den heller ikke tilfredsstiller mig selv. Hermed mener jeg, at jeg naturligvis havde været gladere, dersom jeg kunde have tiet og ladet Sangfuglekoret herhjemme vedvarende juble uden Modsigelse. Men det kunde jeg altså ikke. Jeg måtte lade et Ravnegal skære ned gennem vort selvglade Kvidder og minde om, at det ikke✓ er Mands Gerning at synge men at kæmpe. Her er snart ingen længer, undtagen Kvinderne, der virkelig kan føle Harme. Vore Mænd lader sig i det højeste irritere. Og her er dog så uendelig meget at oprøres over her i Landet. ([21.11.1927](#))

Med noget besvær fik Pontoppidan i 1928 Gyldendal til at udsende en ny udgave af skuespillet [Asgaardsrejen](#) fra 1906. Hans argument var at »den er Forspillet til 'Mands Himmerig', som ikke helt vil kunne forståes af den, der ikke kender dette lille Skuespil« (brev til Hegel [18.3.1928](#); optrykket bærer under-

titlen »Et Forspil«).³² De rettelser der blev foretaget i den nye udgave af skuespillet, er ubetydelige og står ikke i forhold til *Mands Himmerig*. Det er skuespillets omdrejningspunkt Otto Kall og hans niece Ragnas figur der begrundet optrykket. Men den harmoniserende »Bedsteborger«, Ragnas far, rektor Nordby, får også et modstykke i *Mands Himmerig*, nemlig i Klemens Junge.³³

Nytårsdag 1929 offentliggør *Nationaltidende* »[Et Nytaarsønske](#)«. Heri genanvender Pontoppidan historien fra 1905/1913 om nordmanden der var parat til at »ofre« sin søn for frihedskampen, og sætter brand i opinionen med det famøse udtryk om krigen som »et Foryngelsens Bad«, emnet for Knuth Beckers digt »[Foryngelsens Bad](#)« 1929, og endnu husket af Tom Kristensen i *Politikendigtet* 24.7.1937 til Pontoppidan 80-årsdag:

Da blev du vred, saa Dommen mod os andre
 tit kunde lyde med en Klang af Had.
 Du ønskede, Kvinder fødte Børn med Smerte³⁴,
 at unge Mænd blev døbt i Krigens Bad.
 Du ønskede Skæbnen væltet over Danmark,
 fordi det var saa villigt til at glemme,
 fordi vi var saa raske til at drømme,
 naar blot vi smertefrit og lunt sad hjemme.

Allerede i et [brev](#) til Vilhelm Østergaard ved verdenskrigens udbrud havde Pontoppidan været inde på tanken. Der går således en lige linje fra hans »afgjort forsvarsvenlige« holdning i 1905 til Niels Thorsens rabiate tro på krigens forløsende mulighed: »Vi er et Folk uden Fremtid. (...) Det eneste, der nu kan red-

³² Allerede til sin ungarske oversætter skrev Pontoppidan 20.12.1927 om *Mands Himmerig* at »for helt at forstå den, må man kende mit lille Drama 'Asgårdsrejen', der er et Forspil til 'Mands Himmerig'.«

³³ Pontoppidan var sært forelsket i skuespillet. Til Hegel skriver han den [7.3.1928](#) om »(...) dette lille Skuespil, der står mit Faderhjerte nærmere end det meste af, hvad jeg ellers har skrevet. Det hænder jo undertiden, at en oversat Bog får sin egenlige Værdi, når Forfatterens øvrige Produktion er glemt, fordi den var et Kraftuddrag deraf. En sådan Bog er 'Asgårdsrejen', og derfor tror jeg på dens Levedygtighed.«

³⁴ En hentydning til lægefruen Meta i *De Dødes Rige* der føder uden bedøvelse.

de os, er en stor, evropæisk Krig, der sætter os Bajonetten for Struben og tvinger os til at blive vaagne.« (II 157)³⁵

Romanen blev nok oprindeligt omarbejdet med henblik på Pontoppidans ønske om at den skulle indgå i et tredje bind af de *Noveller og Skitser* hvis første to bind var udkommet i 1922. "Mands Himmerig og andre Noveller og Skitser" skulle bindet efter Pontoppidans mening hedde (brev til Hegel [13.1.1930](#)). Men da bindet ville blive så stort at forlaget foreslog en deling i to, skiftede Pontoppidan standpunkt: »I Virkeligheden passer 'Mands Himmerig' også mindre godt i Samlingen; – den har mere Roman-Karakter (...) mens de andre Fortællinger, på en enkelt Undtagelse nær, nærmest er Humoresker« ([24.3.1930](#)). Skønt den rette betegnelse for 1930-udgaven af *Mands Himmerig* ville være »2. Udgave«, thi så mange er rettelserne, ønskede forfatteren åbenbart at fjerne opmærksomheden fra disse ved den 'anonyme' betegnelse »4. Oplag«. Han har anset rettelserne for selvfølgelige forbedringer af en tekst der allerede havde voldt ham så mange problemer, så det skulle der ikke gøres noget ud af – hvilket heller ikke skete. Ingen før Thorkild Skjerbæk noterede forskellene. Her er flere eksempler på rettelserne der også viser at 1930-udgaven i hvert fald delvis må være sat efter et helt nyt manuskript.

---

³⁵ Det er steder som dette, i romanen og i 1929-artiklen, der får Elias Bredsdorff til at citere Henrik Ibsens brev fra Rom til svigermoderen Magdalene Thoresen 31.3.1868(!): »Det bedste der kunde times vort Land var en stor Nationalulykke. Kan man ikke staa den ud saa har man ingen Rett till at leve.« (*Samlede verker* 1928-57, bd. 16, s. 208, og *Bredsdorff* 1964, s. 221 + 255; uden tidsangivelse). En tekst HP kan have kendt? I 1904 blev udgivet en tobinds samling *Breve fra Henrik Ibsen 1849-1900*.

Mands Himmerig 1927, s. 78-79

»Jeg maa gaa nu,« sagde Asta og vilde rejse sig. Men Niels holdt hende tilbage. Han satte sig over paa hendes Lænestols Sidestykke, og der gik en Skælven igennem hende, da han lagde sin Arm om hendes Skulder.

»Husker du vor Bryllupsaften, Asta? Vi var kommen herhjem til os selv, og du stod og saae dig om derinde i Dagligstuen. Saa satte du dig hen i Sofaen uden at sige noget. Jeg gik hen til dig og spurgte, hvad du tænkte paa. Kan du huske hvad du svarede? Du saae paa mig med et Taare-Smil og sagde: »*J'y suis et j'y reste!*« Skal jeg høre dig gentage de Ord her i Aften? Skal jeg?»

Han havde bøjet sig ned over hende; og hun gjorde et nyt, forgæves Forsøg paa at befri sig.

»Du bliver her hos mig, ikke sandt?»

Hun svarede nej; men samtidig sank hun ind til ham og skjulte sit Ansigt ved hans Bryst.

Der blev et Øjeblik Stilhed. Saa tog han hende under Hagen og løftede det skamfuldt bøjede Hoved varsomt op.

»Er det sandt? Jeg maa se dit Ansigt, før jeg tør tro det. Og dine Øjne! – Jo, det er sandt! De Øjne lyver ikke. Der er ingen, der har taget dig fra mig. Jeg har dig her igen! Jeg skal ikke længer gaa og snuse til din Dør som en herreløs Hund. Aa, Asta, du veed ikke, hvor her har været tomt og trist, mens du var borte. Og jeg, som troede, at du var kommen til at holde af en anden. Snak altsammen. Et Mareridt, ikke sandt?»

Hun slog Armene om hans Hals.

»Jeg holder kun af dig! Kun af dig!«

Mands Himmerig 1930, s. 60-61

»Jeg maa gaa nu,« sagde Asta og rejste sig hurtig.

»Nej, bliv!« – Niels tog omkring hende for at holde hende tilbage. Angstfuld og forvirret stemte Asta Hænderne mod hans Bryst og kæmpede for at komme fri.

»Du maa ikke, Niels!«

Men han slap hende ikke. Han var fast besluttet paa at erobre hende tilbage endnu denne Aften. Han vilde ikke undvære hende længere. Som den øvede Forfører, han var, kyssede han hendes Hænder, tvang det sænkede Hoved op ved at tage hende under Hagen, tumlede i det hele varsomt med hende som Katten, der leger med den dødsrædde Mus.

»Ikke sandt? Du bliver her? Du vil ikke gaa fra mig mere? Det kan du ikke nænne. Vel? Ellers maa jeg jo tro, at der alligevel er en anden, du er kommen til at holde af. Er der det? Vær oprigtig, Asta. Er der?»

Hun blev tilsidst overvunden, og sank skamfuldt ind til hans Bryst.

»Jeg holder kun af dig! Kun af dig!«

III. Tidende, 1922 s. 232

[Niels Thorsen:] »Gyser det aldrig en lille Smule i Dem, Dr. Vadum, naar De tænker paa de Personer, der i Øjeblikket voldfører den of-fenlige Mening herhjemme? De læser ikke Aviser, siger De. Godt. Men saa meget veed De dog vistnok, at vor Journalistik – vor Presse – er ved at synke ned i den rene Foragtelighed – er bleven en Sjakal-Presse – en skamløs Spekulation i Folkets allerusleste Instinkter – en Storindustri i Pjat og Trappesladder og Skandale. Og Kresten Paarses gamle Blad gaar her i Spidsen. Over alle dets Spalter staar der et usynligt Motto, der har afløst hans berømte Tempel-Indskrift: Den dybeste Fordummelse for det største Antal Abonnenter.

Jeg finder det betegnende for Tilstanden, at næsten Halvdelen af samtlige Blades Medarbejdere nu er Damer? Det er et Skørteregimente af Fjanter i alle Aldre lige fra forfløjne Tøse paa sytten-atten Aar til gamle, hysteriske Tudser med Haar paa Næsen. Og naturligvis ligger der en forbryderisk Tendens bag det hele. Det er et gammelt Bondefangerfif at bruge Kvinderne som Lokkefugle.

Og:

Mands Himmerig 1927, s. 145

Inde i den fuldt besatte Læsestue stod Redaktør Mouritzen henne ved et af Vinduerne med en udfoldet Avis foran sig. Over Avisens Rand fulgte han Bergmann med Øjnene, og da han saae ham forsvinde ind ad den Dør, der førte til Jean Mindens Kontor, lagde han Bladet bort og gik forbitret ind til sig selv.

MH 1927, s. 36-37

»Sig mig, Dr. Vadum – har det aldrig gyst en lille Smule i Dem ved at tænke paa de Personer og Institutioner, der i Øjeblikket fører det store Ord herhjemme? De læser ikke Aviser, siger De. Godt. Men saa meget veed De dog vist, at det paa alle Omraader gaar i rivende Fart ad Helvede til med os. De sagde selv for lidt siden, at der var ikke til at være her i Landet. Derfor vilde De rejse. – Nej, afbryd mig ikke! Hør, hvad jeg vil sige. Det er min fulde og faste Overbevisning, at Spørgsmaalet om Danmarks fortsatte Bestaaen staar paa Dagsordenen i Gudernes Raad. Tager vi os ikke sammen nu, er det ude med os.

Og i den Situation sidder Nationens Udkaarne henne i Rigsdagen som Prangere i en Krostue og rafter om Vælgerstemmer.

Vi vanæres af en Presse, der har gjort os til en Fabel rundt om i Verden, – den frækkeste Spekulation i Folkets usleste Instinkter, en Storindustri i Fruentimmerpjank, Teatersladder og Skandale. Og nu spørger jeg Dem, Dr. Vadum, kan De virkelig roligt forlade os midt i al denne Jammer?

Der var dog en Gang, da ogsaa De troede paa en ny Grødetid herhjemme ... en Opblussen af Æresfølelsen, der igen kunde hæve os i Verdens Øjne.«

MH 1930, s. 30

»Sig mig, Dr. Vadum – har det aldrig gyst i Dem ved at tænke paa, hvad det er for en Slags Personer, vi for Tiden regeres af? De læser ikke Aviser, siger De. Godt. Men saa meget véd De dog, at det gaar i rivende Fart til Helvede med os.

Og i den Situation sidder Nationens Udkaarne henne i Rigsdagen som Prangere i en Krostue og rafter om Vælgerstemmer.

Vi vanæres af en forløjnet Presse, der i Stedet for at være Folkets uegennyttige Oplyser og Vejleder mer og mer bliver en fræk Spekulation i Mobbens usleste Instinkter, – en Storindustri i Fruentimmerpjank, Teatersladder og Skandale. Og nu spørger jeg Dem, Dr. Vadum, kan De virkelig sidde roligt og se paa den Jammer?«

Mands Himmerig 1930, s. 112

Ved et af Vinduerne inde i Læsestuen stod Mouritzen med en udfoldet Avis, over hvis Rand han vagtsomt fulgte Bergmann paa hans Vej gennem Stuen. Da han saa' ham forsvinde ind ad den Dør, der førte til Jean Mindens Kontor, kastede han forbitret Avisen bort og gik ind til sig selv.

Resultatet af omskrivningen til 4. oplag lader sig ikke let resumere. Der er tale om den klassiske pontoppidanske forkortelsesprocent på ti som følge af stramning og forenkling i udtryk og sætningsbygning. Men udviklingen kan også gå den anden vej. F.eks. senere i samme scene som netop citeret:

Mands Himmerig 1927, s. 147

Mouritzen blev saa overvældet, at han opgav sit krigerske Forsæt. Han vilde i hvert Fald vente med at sætte det i Værk til den næste Dag.

Mands Himmerig 1930, s. 113-114

Mouritzen blev saa overvældet, at han for et Øjeblik ganske glemte sine Hævnplaner. Da han endelig huskede paa dem, var hans Hidsighed fordunstet, og han besluttede at opsætte sin Krigserklæring til anden Lejlighed.

Der flyttes rundt på enkeltscener så den samlede montage bliver mere kompleks. Men Pontoppidan tager også efter de kritikere der, som f.eks. Rimestad, efterlyser direkte citater fra Thorsens artikler i »Døgnet« (1930, s. 114-115). I visse tilfælde griber Pontoppidan tilbage til udkastet i *Illustreret Tidende* og lader f.eks. Gottfried Kellers »De tre retfærdige Kammagere« der havde givet navn til udkastet, optrykke i »Døgnet«. Men også små rettelser i Wiedsk eller Scherfigsk retning: en borgmesterfrues »fyldige Ryg« bliver til hendes »nøgne Flæskeryg«.

Allerede i romanens andet oplag, udsendt fire dage efter det første, havde Pontoppidan gjort en tilføjelse til afslutningen af 18. kapitel (II 139). I stedet for ordene »en ung Dionysos, der henrev til Begejstring (...) ensomste Mand« indsattes:

en ung Gud. Ja, hvilke vældige Syner, der den Gang jog ham gennem Sjælen! Hvor stort han havde drømt om Landets og sin egen Fremtid! De gamle Kæmper var stegen frem af deres Gravhøje. Fortidens store Skikkelser drog ham lysende forbi, en straalende Række, der styrkede ham i Troen paa Nationens Genrejsning og en ny Guldalder. Og her sad han nu som en afskyet Skændegæst, Landets ensomste Mand.

Stedet skriver sig måske tilbage til et afsnit af udkastet (*Illustreret Tidende*, s. [345](#)) med Drengfantasier om et »genrejst Folk«. Men afsnittet glider i *Mands Himmerig* ud igen under flytningen i 4. oplag (1930) af selve 'Triumfvognerindringen' fra scenen med barndomskammeraten i slutningen af hvad der svarer til 4. oplags 8. kapitel, frem til en af de efterfølgende 'ikke-samtaler' med Asta i 9. kapitel (1930, s. 176; *jf.* II 138-139).

Blandt Pontoppidans efterladte papirer fandtes et hæftet eksemplar af 1930-oplaget. Den var kun opskåret til og med 8. kapitel, og på kapitlets sidste side (svarende til II 54) står noteret: »Det vedføjede Stykke, der ved Trykningen er faldet ud, indsættes her på sin Plads ved eventuel Genoptrykning.« Den indklæbede tekst følger med mindre afvigelser teksten fra 2. oplag, heriblandt at udtrykket »et Syn, der sved i Hjertet« (II 139) er erstattet med »et vemodigt Syn«. Der var altså intet "faldet ud", men den gamle digter har ikke haft styr på at han i 1930 direkte havde erstattet teksten med en anden, kortere, et sted i den 'uopskårne' del af værket.³⁶

Pontoppidan havde også spekuleret i en slags fortsættelse af *Mands Himmerig*. I brev til Frederik Hegel af [7.4.1930](#) skriver han at det "ikke er udelukket, at den vil få en Pendant". Det blev der dog ikke mere af.

Modtagelsen

Borgmester Hoeck og Hustru

Allerede den første nævneværdige anmeldelse, skrevet af kgl. bibliotekar [Julius Clausen](#) i den konservative *Berlingske Tidende* ([8.12.1905](#)), begår den siden

---

³⁶ En synoptisk opstilling af de tre tekstformer kan ses under titlen «[Skændegæsten](#)».

klassiske læsefejl og kalder bogen »Borgmester Holck og hans Hustru«. Den anden fejl, at lægge borgmesterens navn endnu tættere på Karl Larsens hovedperson i *Aksel Halcks Optegnelser*, er Clausen dog ene om. Han anbefaler den lille bog, ikke mindst til alle unge forfattere der her kan lære at »man ikke behøver 3-400 Sider for at sige, hvad der kan rummes paa hundrede, og (...) at Klarhed og Naturlighed i Skildringen er det efterstræbel- sesværdige, og Af- fektion og Maneer af det onde«.

Otto Borchsenius betegner i sin (usignede) anmeldelse ([9.12.1905](#)) i den ultraborgerlige venstreavis *Dannebrog* forfatteren som »ikke saa lidt af en Pessimist« og finder historien »trist«, kalder den en »Skamstøtte« over den mandlige brutalitet. Borgmesteren er sindssyg, og det gør fortællingen mindre interessant.

I *Ekstrabladet* ([9.12.1905](#)) er det [Arthur Aumont](#) der for første gang anmelder en bog af Pontoppidan. Denne mangeårige teateranmelder var samme år kommet fra *Politiken* til det nystiftede, hårdtslående boulevardblad, og her anmeldte han foruden Pontoppidans skuespil *Asgaardsrejen*, 1906, fire af de små romaner. Han ser mere nuanceret på forholdet mellem de to hovedperso- ner:

Det er hos ham [Pontoppidan] ikke en Forfatter, der lige saa nemt som kejtet plumper ud med sine Personers Forhistorie, det er Personerne selv, der genkalder sig deres tidligere Liv. Med en Henrik Ibsensk Kunstfærdighed har Pontoppidan afdækket Lag efter Lag, indtil de to Menneskers Sind og Sanser ligger blottede for Læseren. – Pontoppidan tager ikke Parti hverken for Mand eller for Kvinde, han lader dem brydes og kæmpe hver for sin Anskuelse.

Samme dag dobbeltanmelder [Poul Levin](#) i *Politikens kronik* bogen sammen med Jakob Knudsens *For Livets Skyld*. Han ser i den »varsomme« bogs hulspejl alle »disse Sommerfugle, som taber deres Farver i plumpe Mandfolkehænder«.

[Albert Gnutzmann](#) er i den konservative *Nationaltidende* ([14.12.1905](#)) enig med Aumont: »Ikke med en Mine forraader han den ringeste tarvelige Interesse for at lægge Skylden paa den ene eller den anden af Ægtefællerne. Han taler blot, han dømmes ikke. Og hans Penselstrøg er en Mesters.« Den anden Pontoppidan-debutant, [Hakon Falkenfleth](#), ser i søsterorganet *Aftenposten* ([22.12.1905](#)) en afgørende pointe i at Fru Hoeck rent faktisk *ikke* er sin mand utro.

Andre anmeldere som [C.E. Jensen](#) (1865-1927) i *Social-Demokraten* ([26.12.1905](#)) eller Thomas Bredsdorff (1868-1922) i *Dansk Tidsskrift* (1906, [s. 243](#)) entet roser tamt (»et Henrik Ibsen'sk drama«) eller rynker på næsen.

Året efter skrev [Sven Lange](#) (1868-1930), der i 1905 endnu ikke var begyndt at anmelde bøger i *Politiken*, en stor nedgørende [artikel](#) i *Det ny Aarhundrede*, hvori han frakender Pontoppidan digternavnet. Så det er en relativ ros han heri giver *Borgmester Hoeck og Hustru*, at dens »hundrede Sider efter mit Skøn ejer mere Værdi end de tusind Sider om Per Sidenius«. For nu gør Pontoppidan ikke længere brug af »Ironien som et Middel til at give sine Figurer kunstnerisk Kulør«, kun af »den ordknappe Deltagelse, hvoraf Poesien og de store Perspektiver stiltældigt fødes. Han er endelig kommet paa Højde med sit Ry hos Publikum. Maaske da hans digteriske Gerning begynder med denne lille Fortælling.«

Det store Spøgelse

Ingen af de her citerede anmeldere var opmærksomme på hvor radikalt Pontoppidan havde [omarbejdet teksten](#); ja kun én røber viden om 1902- versionen. Den diminutive bog på 57 oktavsider udkom 1.10.1907. Først den 18. stod en egentlig og meget kort anmeldelse i *Langlands Avis*, af præsten [Oscar Geismar](#) der året før havde skrevet sin første [oversigtsartikel](#) om forfatterskabet:

Enhver, der ikke har haft Lejlighed eller Raad til at anskaffe sig denne Forfatters større Værker, har her en nem Lejlighed til at faa ham repræsenteret paa Boghylden, tilmed paa en karakteristisk Maade. Fortællingen er præget af Pontoppidans jævne, danske Stil og giver et godt Indblik i, hvordan han ser paa dansk Bondeliv og Bondekarakter.

Heri er han helt enig med forfatteren selv der en halv snes dage senere slutter et brev (af [27.10.1907](#)) til sin gamle forlægger [Gustav Philipsen](#):

Jeg medsender – som en Slags Visitkort – en lillebitte Bog, som De næppe kender. Den indeholder, synes jeg selv, som i en Ært alt, hvad jeg i 25 År har skrevet.³⁷

I sin noget matte [anmeldelse](#) i *Dannebrog* (6.11.1907) spørger Otto Borchsenius »om Forf. har ønsket, at en Draabe radikal Ironi skulde ligesom slaa en skærende Slutnings-Dissonans an. I hvert Fald virker Fortællingen bedst ved sit eget tendensløse, uforklarede og maaske uforklarlige Dødspræg«.

4.11.1907 [anmelder](#) Pontoppidans trofaste ridder gennem næsten hele forfatterskabet, [C.E. Jensen](#), bogen i *Social-Demokraten*. Efter et følsomt referat, der ender med at citere den melankolske optakt, konkluderer C.E. Jensen om den 'ubestemte Følelse af Synd' (jf. I 67):

---

³⁷ Ugen før kalder Pontoppidan over for Andersen Nexø bogen et »'Ansichtskart' fra de Tankeegne, hvor jeg selv har bevæget mig denne Sommer« ([17.10.1907](#)).

Den – og ikke *Helvedeslæren* – er det sande *store Spøgelse* i Henrik Pontoppidans lille Fortælling, hvis Sprogkunst minder om Violoncellens dybe, sørgmodige Tone – en afklaret Aftenhimmel, som spejler sig dybt i blankt Vand.

Også Sven Lange konkluderer, i en lidt uforpligtende kronik-bunke [anmeldelse](#) i *Politiken* 14.11.1907, at det er »den store, almene Naturs Trolddomskraft, der slaar ind i et lille Menneskebarns forstyrrede Sjæleliv og drager det ned i Undergangen«. Men han kommer tilbage til bogen i en artikel senere på året i *Politiken* [30.11.1907](#):

Henrik Pontoppidan kæmpede i mange Aar for Brandes' radikale Idéer, og endnu, naar han prøver sine Vaaben, tager han samme Sigte, som han altid har gjort. Men stundom kan han lade dem hvile, og da gavner han Poesien bedst. I den Virkelighedstroskab, som han har tilegnet sig gennem Naturalismens Læresætninger, hviler hans Sind ud, og under en saadan ligelig og omfattende Betragtning af Naturen og Menneskene søger hans aarvaagne Bevidsthed efter det Liv, der skjuler sig under alt, hvad han ser med sine Øjne. Saaledes fremstaar *Det store Spøgelse*: en Fortælling, som – hvor knap den end er – giver Aarets mest fuldkomne Kunst.

»Hvorfor hører Selvmordene saa at sige til Dagens Orden netop i det tilsyneladende saa frejdige og livsglade danske Folk, hvis daglige Liv former sig saa betryggende,« spørger, ligesom fortællingens præst, Haagen Falkenfleth i *Aftenposten*, [19.11.1907](#), og fortsætter: »Henrik Pontoppidan løser ikke denne Sjælegaade i sin Fortælling, men han skildrer en Selvmorderske saaledes, at man forstaar, hvad der driver hende i Døden, og ægges til Modstand.«

Albert Gnutzmann taler i sin anmeldelse i *Nationaltidende*, [25.11.1907](#)), om Pontoppidans »smukke, rolige Stil, der kan faa noget ligesom bævende over sig«.

Hans Kvast og Melusine

Bogens slutord, »Vrægebilleder«, vendes af anmelderne mod forfatteren. De fleste finder bogen »for hvas«, som Georg Brandes udtrykker det i et brev til Pontoppidan ([29.1.1908](#)). Sven Lange – Pontoppidans »gamle Hader og Forfølger« kalder Georg Brandes ham i et senere brev til Pontoppidan ([15.12.1914](#)) – er dog i *Politiken*, [5.12.1907](#), fair og afbalanceret i sin hårde kritik af bogen der ses som »konstrueret sammen i Forfatterens eftertænksomme Bevidsthed, som et (...) advarende Eksempel for Menigmand«. »Typen [den lyriske Fantast] har nu en Gang bedaaret Pontoppidans Hjerte – og derfor skal den ha' Prygl.« Men: »Han lever ikke!« Afbalanceret, for Sven Lange glemmer ikke at Pontoppidan i de to foregående små romaner »har (...) set ganske ligetil paa Menneskers Natur og Skæbne« med så omfattende menneskekundskab, så vemodigt-deltagende en eftertanke og så sikker en stilkunst, at »der ganske af sig selv kom ægte Poesi og stor Kunst ud deraf«.

Et helt anderledes synspunkt har den fritstillede redaktør, nu landstingsmand Edvard Brandes, selv gammel Pontoppidan-anmelder:

Jeg vrinsker som Trompeterhesten før Slaget, naar jeg læser de første Sider. Hvilken herlig overlegen Stil uden Tilføjelser af kolorerede Billeder! Og jeg er saanysgerrig efter at se hvad De vil sige denne Gang, at jeg næsten læser mig Hovedpine til, saa hurtigt gaar det, naar jeg først begynder. – Det er en pragtfuld Bog, og De er en Mester i at se paa Folk og beskrive dem og deres indvendige Dele. (Brev af [5.12.1907](#))

Henri Nathansen havde derimod læst bogen færdig da han dagen efter [skrev](#) til Pontoppidan og i florumvundne vendinger forsvarer Hugo Martens mod den kyniske latter. Pontoppidan svarer ham bl.a.:

(...) jeg kommer for at slå Dem ihjel (...). Hvordan har De dog læst min lille muntre Bog? De må have haft syv Par askefarvede Brillen på Næsen! Men derfor skal De nu også af med Livet. ([9.12.1907](#))

En vis usikkerhed, ikke bare over bogens titel, men også over for den dybere mening, er gennemgående hos anmelderne. Julius Clausen går i *Berlingske Tidende*, [6.12.1907](#), så vidt som til at forfatteren måske har taget fejl af Melusine og en anden figur fra middelalderens folkeeventyr, »den trofaste Griseldis, der blev sat paa mange Slags haarde Prøver af sin Ægtefælle«.

På en af anmeldelserne, Borchsenius' gennemfornuftige i *Dannebrog* [6.12.1907](#) der karakteriserer Hugo Martens som endnu en Ibsenskt Hjalmar Ekdal (i *Vildanden*, 1884), reagerede Pontoppidan i et brev [samme dag](#) (Kofoed 1986, s. 235)³⁸. Han erklærer heri sin egen »kunstnerisk[e] Forelskelse i Manden trods alle hans Lumpenheder«, og at hans »Skævheder« skal betragtes som »Vrangen« af »hans Kunstnerbegavelse«. Ville man have en »Moral« bliver det »en lidt vemodig Påmindelse om ikke at skyde på Pianisten, dersom man overhovedet vil have Musik«. Pontoppidan minder om verset af forfatter- præsten J.C. Hostrup (1818-1892), fra digtet »[Drøm og Liv](#)« (1862): »Og gik der en Smule Digter tabt – et Menneske blev bevaret,« og tilføjer: »Her i min Bog går det omvendt til.« Bogens slutreplik (I 195) er så med, slutter Pontoppidan til Borchsenius, for »Idealerne skal man holde Menneskeheden for Øje trods alt«.

I *Langelands Folkeblad* opremser Oscar Geismar [dagen efter](#) i en meget negativ anmeldelse Martens forgængere i forfatterskabet, »disse sølle Stympere«, som *Det forjættede Lands* Emanuel Hansted, Lykke-Per, *Nattevagts* Jørgen Halager og v. Hacke (i *Højsang* fra 1896), og i det norske *Morgenbladet* 21.12.1907 genkender anmelderen (A-t) i Hugo Martens »en temmelig nær

---

³⁸ HP havde allerede over for Vald. Ekdal reageret skarpt over en sammenligning mellem Emanuel Hansted i *Det forjættede Land* (se brev af 23.9.1898, *Breve I*) og kaldt Ekdal »den egoistiske, helt igennem småtskårne, tragikomiske Nar Hjalmar Ekdal«.

Paarørende (...) i norsk Literatur: Hjalmar Ekdal«. Det samme gør Arthur Aumont i *Ekstrabladet* [5.12.1907](#) der kun synes at Pontoppidan spotter, ligesom digterkollegaen [Valdemar Rørdam](#) i *København* [12.12.1907](#). kun finder »Udskældning« af Martens.

Knut Ahnlund mener (1956, s. [295](#)) at »man på sine håll fann att Pontoppidan gjort sig skyldig till (...) [et] makalöst ondsinta Drachmannporträtt« i bogen, udkommet en måned før Holger Drachmanns død, og fortsætter: »Likheterna mellan Hugo Martens och denne har överdrivits, men Drachmann är nog ändå i någon mån implicerad. Förhållandet är så egenartat att man letar efter en psykologisk nyckel. Men Pontoppidans tvesyn var kapabel att omspanna sådana motsatser.« Elias Bredsdorff (1912-2002) mener (derfor?) i en kommentar til Georg Brandes' ovenfor citerede brev at denne »vel ikke [har] kunnet undgå at betragte skildringen af (...) Hugo Martens som en ondsindet Drachmann-karikatur« (1964, s. 177). Men det har ikke været muligt i kilder fra samtiden at finde denne anklage udtrykt.

Den kongelige Gæst

Aumonts referat- og citatfyldte anmeldelse i *Ekstrabladet* [7.10.1908](#) slutter: »(...) det er altid en Fest at læse hans smukke, mandige Dansk, og en dobbelt Fest er det, naar han som i denne Bog viser, at han bevarede sit Sind ungdomsfrisk, medens Aarenes Erfaring gav hans Ord manddomsmoden Vægt. 'Den kongelige Gæst' forener en smilende, næsten legende Formsikkerhed med en klar og overlegen Indholdsfylde.«

I *Aftenposten* [10.10.1908](#) kalder Haagen Falkenfleth bogen for en »Roman-Kærne uden Skal« og er lige så begejstret for »den sproglige Kunst, Bogen er

udført med«. Man vil »harmes eller begejstres over den Hensynsløshed, med hvilken Forfatteren afslører Mandfolke-Egoismen og Kvinde-Troløsheden, alt efter som Ens Naturel nu er«. Hvad vil dog ikke »de organiserede Kvinder« sige til Arnolds dom over kvinden som »et Væsen med et abnormt Følelsesliv og en deraf flydende, forvirret Tankegang« (I 236), hvis de som Falkenfleth tager dommen for forfatterens – som i øvrigt allerede, hvis han skulle stå til regnskab for sine personers meninger, havde læsset den af på pastor Petersen i *Dommens Dag* (1895) hvor det [abnorme følelsesliv](#) gjaldt hele slægtledet – uden kønsanseelse.

Valdemar Rørdam er denne gang udelt begejstret:

Eventyrets Dump mellem Bleer og Morgensko, Skildringens overbevisende Realisme i Enkeltheder, og Helhedens Aand af luftigt Lumskeri – alle de indre Modsetninger, halvt tilslørede, halvt fremhævede af Stilens emaillefaste Klarhed, giver Bogen en besnærende Ynde og Spænding. (*København*, [1.11.1908](#))

Gyldendal var netop igen blevet Pontoppidans forlægger, og Peter Nansen kalder i et takkebrev ([18.10.1908](#)) bogen »henrivende i sin stilfærdige Underfundighed. Saa rolig, saa klar i Stilen, netop derfor saa fortryllende djævelsk«.

Et Kærlighedseventyr

Umiddelbart op til udgivelsen havde Pontoppidan selv anset bogen »for at være en af de vægtigste« af de små romaner (brev til Galschiøt [2.10.1918](#)), men da Georg Brandes ([17.10.1918](#)) bebrejder ham at han er sprunget over hvor gærdet er lavest, afviser Pontoppidan ham i sit svar ([22.10.1918](#)) med at bogen, som så mange andre af de smaa romaner, kun »er en Skitse, et Udkast til en Roman, som jeg velsagtens aldrig kommer til at skrive«. Og da bogen

bliver en uventet stor salgssucces, beklager han i et følgende brev til Brandes at være

lidt vemodig stemt omtrent som ved Synet af en Dueunge, man har fostret op, og som er bleven slået død til Jorden af en susende Møllevinge. Vi har indrettet "intime" Teatre for stilfærdige Småstykker, som ikke egner sig til Kapløbet om det store Publikum. Man kan undertiden savne tilsvarende Læsekrese.
([24.10.1918](#))

[Hans Brix](#) opfatter nu i *Illustreret Tidende* [3.11.1918](#) bogen som »en Efterskrift og et Korrektiv til 'De Dødes Rige', (...) til den store Skildring af en trøstesløs Tid føjer [den] en Hyldest til Kærligheden som en Magt, der i enhver Tid formaar at udrette det vidunderlige for den enkelte«; en »baade smuk og opbyggelig Prædiken over det ny-testamentelige Kærlighedsbud«. Som den eneste, både før og siden, gør Brix, der var sin tids store litterære detektiv, desuden opmærksom på det ydre sammenfald mellem Vadum og Ingers »Livshistorie« og så digteren Christian Winthers (1796-1876): denne blev i 1847 gift med den 17 år yngre præstekone Julie der havde forladt sin mand (af deres to børn, en datter på 13 og en søn på 11, blev sønnen ved forældrenes separation i 1843 tilkendt faderen, men flyttede som myndig 21-årig hjem til moderen). De opholdt sig i 1849 et halvt år i »Dejligheden«. Om alt dette nævner Pontoppidan jo ikke et ord i bogen. Brix konkluderer:

Forholdet er imidlertid ikke det, at Pontoppidan har skrevet en Roman om Chr. Winther; hans Bog er, som udviklet, bygget over et stærkt personligt Indtryk af Kærlighedens Underkraft, og ydre Foranledninger har derved bragt Chr. Winthers Livshistorie ind i Pontoppidans Tanke, saa at den er kommen til Anvendelse ved Tilrettelægningsen af Fortællingens Plan.

Den lille bog blev en efter forholdene umådelig salgssucces, den hurtigste Pontoppidan oplevede. Bogen kom i de to første salgsmåneder i ni oplag, ialt 10.000 eksemplarer, mens *Lykke-Per* først samme år nåede op i 16.000. Må-

ske Nobelprisen i 1917 havde lokket nye læsere til som ikke overkom de store romaner. Men den optimistiske udgang har nok også gjort sit. Selv *Politiken* strækker totalt våben når Christian Rimestad (1878-1943) på udgivelsesdagen [16.10.1918](#) slutter sit venlige referat med at kalde bogen »den lyseste, forsonligste af alle Henrik Pontoppidans Bøger«. Til gengæld fnyser [samme dag](#) Frejlif Olsen (1868-1936), *Ekstrabladets* redaktør, at det »er lidt sørgeligt, at vor med Nobelprisen hædrede største Digter ikke har haft andet paa Hjertet, naar han udsendte en ny Bog – en Bog, der er saa tør som en Stokfisk, saa korrekt som en Bekendtgørelse i 'Statstidende' og ligesaa blottet for Poesi som denne«.

Af de øvrige på-dagen-anmeldelser er også [Kristeligt Dagblad](#) totalt afvisende over for et »fortærsket« emne og en »meget arrangeret« historie, mens [Vilhelm Madsen](#) (1876-1927) i det ultrakonservative dagblad [Vort Land](#) på forhånd kan forklare hvorfor bogen bliver så stor en succes:

den gamle Romandigter har villet overtønde sine Venner om, at der fremdeles luer en hellig Flamme i hans Hjerte, – hellig, fordi den brænder paa det Alter, han har rejst i sit Indre for den Guddomsagt i Tilværelsen, som han tror paa og har viet hele sin Digtning (...) den Gud, han i sin Egenskab af Digter har dyrket, bor i Menneskets eget Bryst (...) Kærligheden mellem Mand og Kvinde, dèr, hvor den aabenbarer sig helt og fuldt i sin sande, naturlige Storhed.

Nøgternt tilføjer Madsen så, at det dog »ikke [er] lykkedes Forf. at gøre denne Lykkefølelse helt sandsynlig, idet han samtidig stærkt betoner den afgørende Forskel i deres Livssyn. (...) Bogens sidste Afsnit [er] mere præget af Viljen til at skabe en smuk og harmonisk Udgang end af en tilfredsstillende digterisk Begrundelse«. Så den »lille varmtføjte Fortælling« har »mere menneskelig end poetisk Interesse«.

Harald Nielsen skriver i [København](#) at bogen i stedet for som hævdet at høre til de »Smaa Romaner«, hører til de »ufuldbaarne Romaner«, så løst henkastet, lige antydnet, rask fortalt og ufærdigt forladt stoffet er. Derfor er meget i fortællingen »fast utroligt«.

Dagen derpå fremhæver derimod i *Berlingske Tidende* ([17.10.1918](#)) [Chr. Gullmann](#) (1869-1934) bogens jævne klarhed og anskuelige ro der ved sin hjertelige livsbekræftelse gør læseren tryk. Af Pontoppidans gode ven [Vilhelm Andersen](#) forstås (i *Nationaltidende* [18.10.1918](#)) den tilsyneladende kunstneriske træthed og moralske resignation som en forbeholden kunsts fremhævelse af et alvorligt og prøvet indhold, der bl.a. består i at to mennesker trods »alle konfessionelle Forskelle« kan leve »videre sammen, hver med sin Tro«. Vilhelm Andersen vil heri se en personlig erfaring.

Oscar Geismar, der ellers kunne være grov i mælet over for de svagheder han fandt, er i *Fyns Venstreblad* ([20.10.1918](#)) helt charmeret af denne »rørende og bange Kærlighedserklæring til Kvindeligheden som Tilværelsens Grundmagt«. Den »afslører paa besynderlig Vis, hvor dybt Instinktet [heni]mod Madonna- dyrkelse bundet ogsaa i protestantiske, ja protesterende Hjerter«.

Norges førende kritiker [Carl Nærup](#) viser sig i *Tidens Tegn* [24.10.1918](#) som en begejstret dyrker af Pontoppidans små romaner, og skønt han har lidet til overs for netop denne bog, giver han en rammende karakteristik med denne ironiske pointe: »Saaledes ender dette koldblodig utpønskede, velbetænkte, adstadige, erkjendelsesteoririke kjærlighetseventyr til alle parters contentement og fornøielse.« Hans langt yngre landsmand [Ronald Fangen](#) skriver uden enhver ironi i det danske tidsskrift *Litteraturen* i [december 1918](#):

En række kapitler består av samtaler som man har indtrykk av er ført i offentlighetens påhør, stive, kjedelige, *uten bund* og resultatet av dem kunde like godt

være fortalt i et par av de journalistisk sammenfattende og refererende linjer, som Pontoppidan elsker og stadig hentyr til når han fort vil bli færdig med enkelte av de vanskeligheter som ligger på fortællingens vei.

I det ovenfor citerede forsvarsbrev til Georg Brandes tilføjede Pontoppidan at det alene var forholdet mellem præstekonen og hendes elsker »jeg vilde fremstille og kaste Lys over« ([22.10.1918](#)).

Mands Himmerig

Før udgivelsen af *Mands Himmerig* havde forlagets (ikke bevarede) pressemateriale slået hårdt igennem: Under overskriften »Sensations-Roman af Henrik Pontoppidan« skrev f.eks. Pontoppidans hofjournalist, Carl Henrik Clemmensen, i *Dagens Nyheder* ([18.10.1927](#)): »I sin nye Bog (...) angriber Digteren stærkt den radikale Regering for dens Holdning under Krigen,« og endnu før udgivelsen den 22.10. blev det første oplag på 5.000 forøget med yderligere 2.000. På dagen faldt der ikke mindre end 17 anmeldelser, og yderligere 17 fulgte inden månedens udgang, i alt en fordobling i forhold til *Et Kærlighedseventyr* i 1918.

Politiken, der af alle bliver opfattet som modellen for »Friheden«, ofrer på udgivelsesdagen bogen en hel [kronik](#). Den frankofile Christian Rimestad beskriver Thorsen som »en moderne og dansk Udgave af [Molières] Misanthropen (...) besat af en ubændig Trang til at reformere og sige de Folk, han ikke ynder, de drøjeste Sandheder«. Ifølge Rimestad har Thorsen en ubegrænset selvfølelse, men Pontoppidan er ganske blottet for den franske dramatiker Jean-Baptiste Molières (1622-73) ironi og ser i ham »en Helt og en Martyr«. Rimestad, der kalder avisen i romanen for »Frisindet«, beklager fraværet af prøver på Thorsens skrivelser i »Døgnet«s spalter: »Er han [Thorsen] en Intelligens eller blot

en Skvadronør – det er faktisk ikke mligt at afgøre det.« Han *siger* kun almindeligheder, og hans selvretfærdighed fører til »urimelige, stundom forrykte Domme«. I Thorsens dog mere menneskelige forhold til sin hustru finder Rimstad den samme selvretfærdighed: »En over for sit eget Jeg mere klarsynet Mand vilde uundgaeligt have fundet Forklaringen paa Tragedien fuldt saa meget i sit eget som i Hustruens Sind.«

En lignende kronikagtig opsætning får Hans Brix' [anmeldelse](#) i *Nationaltidende*. Han kalder bogen »et Stykke moralsk Tidshistorie« med presseverdenen som det typiske udtryk for »den fremblomstrende Egoismes Magtsyge og Nydelseslyst« der ved verdenskrigens udbrud har omskabt Danmark fra Bissens Landsoldat til Hassan med de skæve ben³⁹. Men ved at blande den politiske tragedie med den personlige får Pontoppidan Thorsen »bragt paa Afstand fra sig selv, saa at han ikke fuldt ud hefter for hans Meninger og Synsmaader«. »Det er hvad [Henrik] Ibsen kalder at tvivle paa sin egen Tvivl.«⁴⁰ – »Dette som andre af Pontoppidans Arbejder kan minde om en Proces, i hvilken Aktor og Defensor er ivrigt procederende til Stede, medens Dommeren er fraværende.«

I [Social-Demokraten](#) 22.10.1927 stempler Georg Wiinblad (1880-1965) bogen som »denne let ondskabsfulde Gammelmands-Roman« og mener det hævet over tvivl at »Friheden« svarer til *Politiken*, og at Thorsen er tegnet efter Erik Henrichsen.

I *Kristeligt Dagblad* skriver Henning Kehler [samme dag](#) – i dagspressens længste anmeldelse:

---

³⁹ hentydning til Adam Oehlenschlägers (1779-1850) *Aladdin*, 1805, i hvis 5. akt apotekeren siger:

Gaae hen for mig og henret hvem I vil,
Naar I kun sparer mig, min Hustrue og
Min lille Hassan, med de skieve Been!

⁴⁰ I fjerde akt af *Kongs-Emnerne* (1863).

Man har talt om Henrik Pontoppidans Tvesind. (...) I Kunsten er Pontoppidan tvetydig. Han er en Tendensforfatter uden Tendens. Tendensen, hvis den blev udtalt, maatte vinde et hjerteligt Bifald i »Indre-Missions Tidende«. Men den bliver ikke udtalt. Pontoppidan er nemlig en ufrom Pietist. Og hvad er en ufrom Pietist andet end en harsk Farisæer. Det føler Pontoppidan meget godt, ja han ved det maaske endogsaa. Og af Angst for at ende som Farisæer undertrykker han sin Tendens – og ender i Tvetydigheden.

Kehler er i øvrigt den eneste af anmelderne der ved navn nævner Harald Nielsen som model for Thorsen, men tilføjer: »Dog, om Portrætter er der ikke Tale.« Det er »Personskemaer«, taget fra »Samtidens Historie«. Men Pontoppidan udfylder dem ikke med Kød og Blod. »Det er Mester Jakel-Tragedie«. ⁴¹

Berlingske Tidende anmelder ikke bogen, men giver på udgivelsesdagen et citatfyldt referat der ender med en hentydning til forlagets intense markedsføring:

– – Saa lidt som nogen af Bogens Figurer er »Portræter«, er »Mands Himmerig« noget i Retning af en »Nøgleroman«. De fremkomne Forhaands-Forlydender om, at Bogen skulde skildre Krigsaarenes Regering eller Regereri i Danmark, har ikke mere med Virkeligheden at gøre end dens Skildring af københavnske Bladforhold.

Oven på de mange samtidige anmeldelser hævder i *Nationaltidende* [24.10.1927](#) medarbejderen Paul Læssøe Müller⁴² anmelder-enighed om at romanen *ikke* som det ellers blev udskreget på forhånd, er nogen nøgleroman. Visse attributter kan måske genkendes fra »vort københavnske Milieu«, samt nogle få konkrete enkeltheder (der nævnes), altsammen dog kun for at skabe atmosfære omkring en hovedperson »der kun er tænkt, ikke set«. Læssøe Mül-

---

⁴¹ Jf. Niels Møller i anm. af *Vilh. A. 1917*: »Torben [Dihmer i *De Dødes Rige*] får besøg af en bondedigter og socialist; han er tydelig nok lavet i Åkjærs lignelse; det ydre billede er der med fagter og udstyr; men Jeppe selv er der ikke; det bliver kun en tom maske.« (*Nordisk Tidsskrift*, 1917 s. 552.)

⁴² (1878-1957); han havde været en af hovedkræfterne ved *Ugens Tilskuer*.

ler bliver dog i *København* [3.11.1927](#) modsagt af magister Axel Bro⁴³ som allerede i sin anmeldelse ([22.10.1927](#)) har kaldt bogen »en Slags Nøgleroman« med Erik Henrichsen som »delvis direkte Model«, og nu via en brevveksling med Pontoppidan kan bringe dette citat ud til offentligheden:

Det er rigtigt nok, at jeg har haft Eri[k] Henrichsen i Tankerne, da jeg skrev den. Han og jeg var nære Venner, og Indtrykkene fra hans sjælelige Sammenbrud har jeg aldrig forvundet. Vi tabte i ham en stor og sjælden Evne. Jeg betragter delvis selv min Bog som en Krans henlagt paa hans Grav. (selve brevet til Axel Bro er ikke kendt; jf. [ovenfor](#))

Præcisere havde Pontoppidan udtrykt sig over for Johan Rohde:

At det er vor Ven Erik Henrichsen, jeg har haft i Tankerne, da jeg skrev Bogen, har du måske forstået; men om noget Portræt er der jo i ingen Henseende Tale. Det er kun Kampnaturen og Indignationen, at Thorsen har fælles med ham, – og så naturligvis Sammenbrudet.⁴⁴ ([28.10.1927](#))

Så derfor vil han »stoppe Ørene til for Vrøvlet om Nøgle-Roman etc.« Dertil kan man sige at der er mere kampnatur i både Pontoppidan selv og Harald Nielsen end i den sagtmødige, men indignerede Henrichsen. Pontoppidans udredninger af den slags sammenhænge er ofte ganske mudrede, og han giver hellere en godtkøbsforklaring end en dybere og for nært på gående indsigt. Erik Henrichsen og Harald Nielsen var blevet uvenner, ringen var brudt, og for Pontoppidan var der nu kun 'kværulanten' tilbage, jf. brev til Nathansen [16.3.1933](#).

Et andet spørgsmål der beskæftiger anmelderne, er om Niels Thorsen skal eller kan opfattes som talerør for sin forfatter, et synspunkt Pontoppidan selv alle

---

⁴³ Ikke, som Elias Bredsdorff skriver 1964, s. 224, Axel Garde.

⁴⁴ EH begik efter længere tids nedbrudthed selvmord.

dage havde bekæmpet energisk lige fra pastor Petersen i *Det forjættede Land* over Jørgen Hallager i *Nattevagt* til Adam Malling i *Det ideale Hjem* eller natuglen i [Brandes-digtet](#).

I en otte sider lang anmeldelse i *Tilskuerens* [novembernummer](#) samler redaktøren, Poul Levin, de indbyrdes tråde fra de forudgående værker *Nattevagt*, *Asgaardsrejen* og Pontoppidans andet skuespil [De vilde Fugle](#) (1902; bygget over den lille roman *Højsang*), alle om »frie Personligheder« der er fælles om at »strande i det erotiske«, og fortsætter:

I Georg Brandes' Dødsaar udsender Pontoppidan (...) *Mands Himmerig* om en Mands ensomme Kamp i en Frafaldets Tid. Men det er (...) nødvendigt at sige, at der i Bogen ikke findes nogetsomhelst Portræt af Brandes. Her er jo tale om en stor Digter, og en sådan fotograferer ikke. Ligesaa lidt som Enslev i »De Dødes Rige« var Hørup, ligesaa lidt og hundrede Gange mindre er Niels Thorsen (...) Georg Brandes. Men som hos alle store Digtere giver Livet selv den dybeste Kommentar til Digterværket, og ved at læse det, ser vi Tidens spredte Træk i en stærk og hidsende Belysning. (s. 303)

I Sverige finder Carl-August Bolander i *Dagens Nyheter* [30.10.1927](#) bogen uden glans og musik, en satire over hele det politiske spektrum. Men en 70-årig digter der spyr galde må man, trods tvivl om »det konstnärliga värdet« i bogen, give sin anerkendelse. Ironien »är luften i boken. Man skulle kanske bara önskat litet mera av den också mot den nationella aktivism som ligger på lur i boken och som tydligen är själva huvudkällan till all den fräna bitterheten och den våldsamme svartmålningen.«

For Ronald Fangen i det norske *Tidens Tegn* [12.11.1927](#) handler *Mands Himmerig*, en bitter og bedsk bog, om »hvur umulig det er for en virkelig mand at utfolde sig og leve et frit liv i Danmark«, og han efterlyser også i Norge »det salt som er virkelig national forbitrelse«. Fangens ældre kollega, Pontoppidans

personligt bekendte, digteren Nils Collett Vogt (1864-1937), slutter derimod sin anmeldelse i det norske *Dagbladet* [1.11.1927](#):

Ikke glimt av ironi er at merke i Pontoppidans syn paa sin helt, denne slagsmaalsbror, som ikke en eneste gang i boken viser aandelig overlegenhet, men til stadighet er ophidset. Uten selvbeherskelse. Stivnet av dømmesyke og mistænksomhet. Umenneskelig i sin arroganse. Forunderlig! Henrik Pontoppidan er jo dog ikke nordmand. Hvor er hans gode, gamle, danske ironi blitt av?

I *Gads danske Magasin* skriver Christian Rimestad [1.12.1927](#) igen om bogen, nu under denne devise: »Det mest tiltrækkende ved Pontoppidans Forfatter-skab beror jo, intellektuelt set, paa det dialektiske i hans Synsmaade,« og han tilføjer: »man kan endda blive tilbøjelig til at tro, at af alle vore realistiske Forfattere er han den, som stiller sig mest uforstaaende over [for] Realismens Grunddogme (...) [som er] den fuldkomment koldblodige Iagttagelse som Romanens væsentlige Drivkraft«. Og Rimestad sammenligner, trods deres helt modsat rettede evner og interesser, Pontoppidan med den franske André Gide (1869-1951) i den forstand, at »han i hver af sine Personer har forløst noget, der dunkelt trængte paa i hans eget Sind«.

Den [4.11.1927](#) skriver Pontoppidan til avisredaktøren og politikereren Ernst Christiansen (1877-1941):

(...) meget i [*Mands Himmerig*] kan ægge til Modsigelse; og det er også rigtigt, at den endogså gør dette hos mig selv. I to År holdt jeg den derfor også tilbage. Men så kunde jeg ikke tie længere. I Vinter tog jeg Manuskriptet frem igen og gjorde det færdigt til Trykning. Men det er jo ikke med Glæde, man sender et sådant Anklageskrift ud i Verden.

Til Axel Lundgård skriver han til gengæld [29.12.1927](#) at *Mands Himmerig* »jo kun [er] en Del af et (påtænkt) større Hele«. ⁴⁵

Eftertidens behandling

Få har været så hårde i deres dom over de små romaner i dette bind under ét som Klaus P. Mortensen der i 1982 skriver:

Den sidste del af det store forfatterskab [dvs. Efter *De Dødes Rige*] er ikke opløftende læsning hverken ud fra indholdsmæssige eller æstetiske kriterier. Hvor den dialektiske ironi ikke er fraværende – som i *Et Kærlighedseventyr* (1. udg.) – dér er den, i lighed med teksterne fra 1900-1902 og fra 1905-1908, særdeles håndfast, mere konstruktion end psykologisk afdækning. (1982, s. 257)

For Mortensen har bøgerne fra 1919-30 hovedsagelig deres berettigelse i at de fremlægger »den tilbagetrækning fra samfundet til personligheden og skæbneforløbet, som er på vej i *De Dødes Rige*«, et problem der først for alvor afklares i det store erindringsværk.

Borgmester Hoeck og Hustru

Mens samtidens anmeldere og den ældre litteraturhistoriske tradition, med undtagelse af Borchsenius, fandt en balance i 'skyldfordelingen' mellem de to ægtefæller, er den moderne 'feministiske' læser, af hvad køn han end er, sjæl-

---

⁴⁵ FRAKLIP: Niels Thorsen er student fra 1896 (s. 450; en henvisning til fællespaginering for de to bind), altså født ca. 1878 og i 1914, hvor handlingen udspiller sig, 35 år. Der var ikke mange 35-årige der spillede en fremtrædende rolle på rigsdagen eller i pressen. Ove Rode, der i 1914 rykker fra *Politiken* til indenrigsministerposten, er 47, P. Munch er 44, de to «modeller» til Thorsen, Erik Henriksen og Harald Nielsen, var i 1914 henholdsvis 49 og 35. Den sidste er altså ene om at være jævnaldrende med Thorsen.

dent i tvivl om at det er den undertrykkende mand, subsidiært ægteskabet som institution, der er morderen.

Knut Ahnlund ser således bogen i forlængelse af *Det ideale Hjem*, som »ett nytt argument i [hovedpersonen] Adam Mallings arsenal och är säkert också avsedd att vara det«, selv om Pontoppidan denne gang også lader den anden part komme til orde (1956, s. [310-11](#)), og i det spor ser Elias Bredsdorff bogens pointe udtrykt uden tvesyn i majorindens synspunkter. Han konkluderer:

Anne Marie Hoeck har både forfatterens og læserens sympati, men hun er et offer for det, som Adam Malling [i *Det ideale Hjem*, men først i 1930-udgaven s. 95] kaldte »den uundgaaelige Tvekamp mellem Individualiteterne«, og om hvilken han sagde, at »den slutter ikke, før den svageste Part er bukket under, eller Samlivet sprængt«. (1964, s. 95)

Kritikeren Frederik Nielsen (1915-1983) der redigerede Dansk lærerforeningens udgave i 1964, analyserer i sit »Efterord« fortællingens dramatiske funktion og taler om:

(...) anden udgaves [dvs. 1905] stramning af det dybe modsætningsforhold mellem den aldrig umiddelbare, altid bevidste mandskarakter og den altid umiddelbare kvindekarakter, som samler læserens oplevelse af fortællingen om det døde samliv mellem de to – og ikke i sympati for den ene og vrede mod den anden. (s. 77)

Nielsen læser Fru Hoecks naive opfattelse af doktor Bjerring som »en besk kommentar til [Et Dukkehjem](#) [1879], hvori dr. Rank-figuren demonstrerer [Henrik] Ibsens sentimentalitet – eller hans udnyttelse af publikums sentimentalitet« (s. 82). Det er også Nielsen der foreslår at majorindens 'alvorlige sygdom' i 1905-udgaven (I 12) er givet hende af hendes 'livsforslugne' (I 18) ægtemand (s. 84), altså er en kønssygdom. Alligevel advarer han mod at op-

fatte majorinden som forfatterens talerør: »Hun er en erfaren og skuffet kvinde, som borgmesteren er en skuffet mand; (...) en stemme mere i bogens ord om menneskets ensomhed selv i det forhold, hvor mennesker kommer hinanden nærmest« (s. 85).

F.J. Billeskov Jansen (1907-2002; 1978, s. 75) og Torben Brostrøm er også opmærksomme på at flere af de små romaner er bygget op som Ibsenske dramaer med en overholdelse af tidens og stedets enhed, en »dramatisk gengangerstil med et indledende nedslag i nutidssituationens nød og en bagudskridende opklaring af dens traumatiske forudsætninger« (2002, s. 449).

Den amerikanske litteraturhistoriker P.M. Mitchell bemærker i sin monografi (1979) at hustruens død i såvel *Nattevagt*, 1894, som i *Borgmester Hoeck og Hustru* er »unmotivated within the narrative« (s. 109), at det altså mere er fortællerens vilje end det er karaktererne og handlingsforløbet der forårsager hendes død netop ved begivenhedsdøgnets afslutning. Med nærværende forfatters ord: Anne Maries død er det håndfaste symbol på deres forholds umulighed. Deraf kommer måske også den moderne læsers tilbøjelighed til at give hende 'ret'. Hun dør da også af en for det pontoppidanske figurgalleri typisk sygdom i fordøjelsesvejene: en nyrelidelse (som det f.eks. er tilfældet med Jytte Abildgaard i *De Dødes Rige*).

For Klaus P. Mortensen handler romanen ikke om skyld, men om den nødvendighed der kommer af de to ægtefællers respektive miljø og kønsbestemte opdragelse, opsummeret i elementær livsglæde kontra en patriarkalsk orden der får livets kilde til at tørre ud. Men når han argumenterer for at »romanen« tager afstand, ikke fra personen »Hagenstorm«, men »fra samfundets livsfor-

nægtelse eller dødsdrift«, sker det (jf. personnavnet) med citater fra »Livets Kilde« der ikke findes i den lille romans tekst.⁴⁶

Det store Spøgelse

Pontoppidan-biografen [Niels Møller](#) tror (i [1914](#)) ikke rigtigt på fortællingen (ligesom han ikke tror på Jytte i *De Dødes Rige*): »de sjælelige koglerier [er] ikke (...) Pontoppidans egenlige område« (s. 527). Derimod foretrækkes den frem for alt andet i 2007 af Pontoppidan-udgiveren Lars Peter Rømhild (f. 1934): denne »lille, grundige, skånselsløse historie« hvori digteren, i sin permanente brydning mellem livslyst og puritanisme, har udgydt renere hjerteblod end i hele det øvrige forfatterskab (*Læseglæder*, s. 288-290).

Knut Ahnlund behandler historien som hovedeksempel på hvordan samvittigheden, dette »orimliga, uppskärade syndamedvetandet som skrämmer oss bort från våra sunda föresatser och livsbejakande instinkter (...) ofta återförs på en fadersvilja (...). Mönstret från *Lykke-Per* går (...) igen i en rad karakteristiska drag« (1956, [s. 148-49](#)). Han analyserer præstens begravelsestale som en ny slags helvedespræk og henviser til stedet i *Familjeliv* (1940) hvor Pontoppidan, »tämligen oförmedlat«,⁴⁷ igen taler om samvittigheden:

Er det i det hele ikke en af vore ulyksaligste Vildfarelser, at vi i Samvittigheden – dette Pulterkammer for al Slags gammel, hengemt Overtro og forlængst overvunden Fordom at vi i Spøgelseøsten fra dette Gravkammer ejer en guddommelig Vejleder gennem Livets Labyrint, en Fører, som

---

⁴⁶ »Som saa mange andre, hos hvem Skuffelse, Savn eller Sindets Bitterhed har indtørret eller tilfrosset Livets boblende Kilde, havde han søgt Erstatning i det Dødes forstenede Rige« – «Herinde søgte han ogsaa sin Retfærdiggørelse (...) Hans Sjæl fyldtes af Fred og Fortrøstning fra den store Intethed.» (KPM, s. 141)

⁴⁷ Teksten går tilbage til Randglose [\[10\]](#) i *Flensborg Avis* 27.11.1930.

vi tryggere kan bygge paa end paa det højeste menneskelige Gode, vor Fornuft. ([s. 102](#))

Andetsteds citerer Ahnlund hele prologen fordi den »innehållar, samlade i en brännpunkt, alla de särdrag som (...) tilsammans skapar egenarten i diktarens naturupplevelse. Vi möter ett temperament som hinner skifta från tungsinne till sorglöshet och tillbaka igen inom loppet av en svalas lov [da: sving] över ängen (...). Här är förtrollningen, vanmaktskänslan, stämningarnas marritt och dödsdriften« ([s. 242](#)).

Mitchell 1979 læser historien som (Pontoppidans) udtryk for at moralens ofre tager den mere seriøst end dens givere ([s. 111](#)).

Klaus P. Mortensen ser alle tre 1902-tekster som delte led i en afsøgning af »den krisetilstand den borgerlige personlighed befinder sig i«. Det er i mindre grad ironiske tekster, og siden »den ironiske åre er forfatterskabets hovedpulsåre«, skaber det »problemer af kunstnerisk art« (1982, s. 133).

Hans Kvast og Melusine

Vilhelm Andersen opfatter Harald Martens, »denne sære Doktor«, som et åndeligt selvportræt, »i al Fald nærmere derved end i nogen tidligere Bog, 'Lykke-Per' ikke undtaget«, og Hans Kvast sammenligner han med Hjalmar Ekdal (1917, s. 141-146). Det gør også Billeskov Jansen: »Han er både Adam Homo og Hjalmar Ekdal, men han har Talent, Geni måske, som giver disse tomme Skaller et Indhold« (1978, s. 74).

I sin anmeldelse af *Mands Himmerig* afleverer Henning Kehler dette spark: »I 'Hans Kvast og Melusine' er Pontoppidan (...) satirisk. Det er nu det sidste, en

hæmmet Lyriker tør være. Som Satiriker er Henrik Pontoppidan ikke blot fersk, men han gør flov. Man skammer sig paa hans Vegne, som man lider, naar en iøvrigt betydelig Mand gaar i Stykker med en Tale« (*Kristeligt Dagblad*, [22.10.1927](#)).

Knut Ahnlund finder træk af filosofen [Ludvig Feilberg](#) i Dr. Martens når denne beskrives som »en människa utan all ärelystnad, okänd för världen trots sin eminenta begåvning, en naturens älskare som ändå bara betraktar sina studier som en förberedelse för en större syntes gällande människolivets etik« (1956, s. [157](#); jf. I 139), mens Mitchell ser Hugo Martens som et modstykke til Lykke-Per fordi han intet lærer af sit liv, men ikke desto mindre til sidst 'lykkes på trods af sine svagheder' (1979 s. [113](#)).

Klaus P. Mortensen sætter kortromanen i tæt sammenhæng med skuespillet *Asgaardsrejen*, 1906, hvis hovedperson Otto Kall udmønter udtrykket »Kamæleon-Bevidsthed« (s. 93):

Alternativet til selvbedraget og kunsten som selvbedøvelse [der findes hos Hugo Martens] er at blive en udstødt, en syg og dødsmærket, der som Otto hævnende, genfærdsagtigt kan true det bestående indefra ved at rive enkelte ud af bedøvelsstillstanden. (1982, s. 213)

Den bredeste behandling har denne 'mærkelig oversete roman' af »stor kompleksitet« fået af Niels Kofoed i »[En symbolhistorisk betragtning](#)« (1986, s. 225-235). Men de mange oplæg heri til en bredere og dybere analyse lader sig ikke bringe på kortform. Kofoed læser den i dybdepsykologiske individuations-sammenhænge og finder samme komplementære forhold mellem de to fætre Martens som mellem den lærde mand og hans skygge i H.C. Andersens eventyr »[Skyggen](#)« (1847). Denne »foruroligende dobbelthed (...) går igen på flere planer, både som symbolsk forklædning og metafysisk problemstilling. (...) Det

er det ubevidstes medvirken til ikke blot at forme kunstværket (...) men lige så meget det ubevidste som den egentlige drivkraft bag kunstnerens livsskæbne.« For Kofoed er romanen en eksemplificering af det gamle Pontoppidan-ord om at »En kraftig Løgn, præget med Geniets Stempel, er for Kunsten tusind Gange mere værd end selv den dybsindigste Sandhed, der ikke har faaet Form og Lød« (*Kjøbenhavns Børs-Tidende*, [11.11.1888](#)).

Tage Skou-Hansen anser romanen for »en af Pontoppidans særeste og barskeste, men mest originale små romaner« og finder at »større modsætning til puritaneren Pontoppidan kan (...) ikke tænkes« (2003, s. 370-71), mens Hans Hertel karakteriserer den som »en påvisning af kunstens immoralitet som taskenspilleri« (2004, s. 270). Karl V. Thomsen (1923-1988) er i *Hold Galden flydende* (1957) den første til, i forbindelse med citatet ovenfor fra 1920-udgaven, at gøre opmærksom på parallellen hos den tyske forfatter Thomas Mann (1875-1955) for hvem »forholdet charlatan og kunstner [også] er et problem« (1957, s. 185).

Den kongelige Gæst

Niels Møller er (i den nævnte [bunkeanmeldelse](#) fra 1914) begejstret: »Her har Pontoppidan virkelig underfundig og med dybsind fået greb i livets sjælekoglen.«

For Hans Brix handler historien om »en panisk Høneflugt af to halvgamle Mennesker, der var faldet til Ro paa deres Pind« (1925, s. [402](#)).

For Knut Ahnlund, der også finder træk af Drachmann i gæstens figur, er romanen, i modsætning til *Højsang*, blottet for ironi, et modstykke til krøniken »[Når Vildgæssene trækker forbi](#)« (1897/99):

Boken handlar (...) om verklighetsproblemet; både för kärlekens och naturens del skildrar den uppvaknandet ur idylldrömmen, men denna gång består kontrahenterna provet. Den uttrycker i mildare tongångar än *Lykke-Per* Pontoppidans insikt att den förkrympta lyckan inte är mycket värd, att den som vill livets fullhet också måste säga ja till dess lidande och sorg. Vid gestaltningen av dessa hans senare diktnings kärntankar glöms naturen aldrig bort. (1956, s. [241](#))

I rækken af ægteskabshistorier er den et positivt modstykke til de tidligere: krisen slår nok ned, men den overvindes og bliver forudsætningen for et rigere forhold der bevarer kærligheden og lidenskaben i ægteskabet på bekostning af den behagelige »rumstemperatur«: nu veksler kulde og hede, forlis er blevet til befrielse (1956, s. [319](#)). I større perspektiv ser Ahnlund denne lille roman som udtryk for Pontoppidans »livstro«:

Ingenting ges gratis, den som vill livets fullhet måste också ta emot dess lidande, sådan var pakten med »den bette Mand«, han som både är frihetens, ensamhetens, lidelsens [lidenskabens] och lidandets ande. (*smst.*)

Æstetisk set er fortællingen »det enda av hans verk som knyter an till 'mystery-and-imagination'-traditionen,« og Ahnlund bemærker at den er samtidig med Karen Blixens første historier. Men

(...) bara en boren realist kan förkroppsliga en symbol så osökt som här skett. Novellens slagkraft beror just av den självfallenhet varmed det fantastiska gör intrång i en värld som förskansat sig mot alla överraskningar och som i övrigt är framställd med minutiös omsorg om de alldagliga detaljerna. (1956, s. [317](#))

Mens Mitchell roser bogens 'delikate psykologi' (1979, s. [113](#)), mener Klaus P. Mortensen, inden for rammen af sin bogs titel: *Ironi og utopi*, at der med *Den kongelige Gæst* som »en slags interimistisk enklave (...) undtagelsesagtig og

foreløbigt (...) ikke [er] tale om en utopi, men om en indkredsning af den længsel ud over det givne, begrænsede som er kimen til alle utopier« (1982, s. 142).

I sit udvalg af *Fortællinger og kortprosa 1877-1907* (1991) har Bo Hakon Jørgensen valgt at bruge krønike-udgaven fra 1902. I efterskriften skriver han:

Det er sindets territorium, denne historie søger at indskrive ved at sende eventyret eller det fantastiske ind i et småborgeligt miljø (...) der (...) sprænges, og længslen genindsættes (...) i den menneskelige selvforståelse. (...) Også forfatteren overskrider hermed sin metode, også han har Den kongelige Gæst hjem-søgt som en idé, det tager tid at få skrevet ind i realismen. (s. 363-364)

Et Kærlighedseventyr

Knut Ahnlund skriver om 1918-versionen: »Men Pontoppidan var tragiker. Han kunde icke stå för detta slut. Kanske kunde en man bli lycklig genom en serie av ödets eller slumpens ingripanden, så som det skett med Gabriel Vadum. Men som livsbild måtte historien ha syntts författaren ovederhäftig, utan giltighet.« Den ny version er »en tragedi, upprörande inte minst för dem som läst den första avfattningen« (1956, s. [242](#)).

For Klaus P. Mortensen drives handlingen »ikke frem af en psykologisk nødvendighed, men former sig som en dokumentation af den tese der fremsættes til slut af Gabriel, hvor han prøver at sætte sine erfaringer på en formel, der også kan rumme Ingrids kristne tro: 'i Kærligheden mellem Mand og Kvinde (...) nogen Gud' [hele ordlyden I 320]«. Fortælleren deler selv denne fortolkning, men »romanen er konkret-psykologisk tavs om, hvordan de uforenelige krav om individuel udvikling og om vækst i fællesskabet kan forenes i en samlet udvikling«. Om 1930-revisionen: »Det er som om forsøget på at skrive videre på utopien fra *De Dødes Rige* gennem det glansbilledagtige resultat i *Et Kær-*

lighedseventyr tvinger Pontoppidan ud i en sidste revision. Kærlighedsutopien lader sig nok forestille, men ikke realisere« (1982, s. 258-259).

Om 1918-versionen bemærker Tage Skou-Hansen i 2003 spydigt: »Løsningen var givet, romanen blev skrevet bagfra uden enhver ironi,« og tilføjer om 1930-udgaven: »Mirakler findes alligevel ikke. Men tragedien bevæger fordi frigørelsen ikke var gratis. Gabriel bliver alene, forvandlet, uden sin kulde og sit hovmod, men ensom og fredløs« (2003, s. 370).

Om den nye slutning i 1930 skriver Hans Hertel i 2004 at »Krigens nationalistiske vanvid er et brud med de kvindelige værdier« (s. 268).

Mands Himmerig

I halen på anmeldelserne udkom hefte 23 af Vilhelm Andersens *Illustreret dansk Litteraturhistorie* med behandlingen af Pontoppidan. De tyve sider slutter med en omtale af *Mands Himmerig* der trækker på [korrespondancen](#) mellem de to ved at nævne forbindelsen til krigeren i Willumsens relief og romansens mulige plads som første led i en planlagt »Fortælling-Kres« på linje med *De Døde Rige*. Trods Vilhelm Andersens eget medlemskab af kredsen omkring Erik Henrichsen (ved hvis bisættelse han havde talt) genkender han i »Niels Thorsens politiske Historie« 1° »Harald Nielsens Proces imod det københavnske Frisind«, 2° »men i mere intim Nærhed af Forfatteren selv hans ven Erik Henrichsens tragiske Skæbne«, og 3° »inderst inde ham selv« (s. 413). Endelig koketterer Vilhelm Andersen med at genkende sig selv i »den lyriske, freldelskende Foredragsholders Type, der (...) er Krigerens Ven og Modstander« (s. 413).

Carl Gad (1890-1962) karakteriserer i *Omkring Kulturkrisen* (1929, s. 31f) *Mands Himmerig* som Pontoppidans og en af dansk litteraturs bitreste bøger i dens skildring af »den afmægtige kritiks« goldhed: »Thorsen (...) er magtes-

løs, fordi han kæmper imod tiden.« Figuren er ikke behandlet ironisk, men »patetisk-tragisk«, og uden ironi bliver den forfatterens uforsonlige talerør.

Ejnar Thomsen (1897-1956) ser (i 1930) Niels Thorsen, »isoleret fra Virkeligheden i sit absolutte Fuldkommenhedskrav,« som en gentagelse af »Em. Hasteds religiøse Fantasteri på det politiske Område«; han savner Pontoppidans »sædvanlige ironisk spillende Tvesyn; han ligesom stiller sig ved Siden af sin Helt, skønt denne vitterlig er gold i sin afmægtige Kritik« (s. 14).

Den erklæret marxistiske litteraturforsker Harald Rue (1895-1957) skriver i 1934 i en [oversigtsartikel](#) om Pontoppidan:

Kun hans kritik har holdt sig usvækket. Hans opfattelse af de virkelig værdifulde aktioner gav sig undertiden mærkelige udslag som da han lovpriste krigen, hvad Knuth Becker med rette har hånet i sit digt »[Foryngelsens bad](#)«. Men Knuth Becker har ikke forstået den egentlige tendens i Pontoppidans holdning. Bogen »Mands Himmerig« var ikke en lovprisning af myrderierne, men en sviende spot over det kraftløse borgerlige Danmark, der som en koloni af England ikke tør hævde sig i nogetsomhelst spørgsmål. I opposition mod dette geschæftsbundne, profitsøgende samfund giver Pontoppidan sig til at beundre danskernes optræden på Londonkonferencen, før landet var blevet koloni under et kapitalistisk imperium. Pontoppidans holdning og harme er helt berettiget. Hans politiske forståelse, der standsede ved den radikale protest og det liberale humanistiske frihedsbegreb, fik derimod bizarre udtryk, da forholdene antog så indviklede og uigennemsigtige ydre former, at man ikke kan forlange, at han ud fra sine forudsætninger skulde kunne gennemskue dem.

I 1910 beskrev Harald Nielsen i et brev til Pontoppidan forskellen mellem samfundskritikeren og forfatteren:

Skriver jeg mod Kvindevalgretten, faar jeg mit tilmaalte Kvantum Had for det. Men lader De i en Roman en af Personerne sige det samme staar De lige frit og elsket til alle Sider. ([12.11.1910](#))

Heri er Knut Ahnlund i 1956 enig når han først karakteriserer Niels Thorsen som den sidste af Pontoppidans »kompani av kompromisslösa (...). Genom den ansvarsfrihet som fiktionen gav Pontoppidan var han löst från tvånget att stanna på halva vägen« (s. [284](#)), og siden fortsætter: »[Pontoppidan] var fascinerad av detta motiv, konsekvensens tragiska riddare i kamp mot verklighe- tens snårskog [kratskov] av kompromisser. Man minns Thorkild Müller från *Isbjørnen*, Emanuel Hansted i *Det forjættede Land*, Jørgen Hallager i *Nattevagt*, Otto Kall i *Asgaardsrejen*, Niels Thorsen i *Mands Himmerig*. Och lockelsen, be- frielsen, bestod i att låta dem löpa linan ut för att sedan förse deras eftermäle med ett frågetecken« (s. [307](#)).

I 1961 genudgiver Thorkild Skjerbæk (1918-1998) for Gyldendal *Mands Himmerig* i et »Femte oplag«. Heri tager han det hensyn til den ovenfor omtalte »[tilføjelse](#)« Pontoppidan efterlod, at han indføjer stykket på det »gamle« sted i kapitel 8 og stryger 4. oplags tilføjelse i kapitel 9. I sin tolkning af omflytning- en og ændringerne lægger Skjerbæk afgørende vægt på udskiftning af »et Syn, der sved i Hjertet« med »et vemodigt Syn«: »Med udtrykket 'vemodigt' har Henrik Pontoppidan omsider fundet det ord, der kan forløse stykkets egentlige stemning« (1970, s. 272). I øvrigt mener Skjerbæk at det er den »rystende kærligheds- og ægteskabshistorie« der er hovedsagen i *Mands Himmerig*, for det er fra udkast til færdig roman »særlig (...) Niels Thorsens ægteskabshistorie, der vokser« (s. 262-263)⁴⁸.

---

⁴⁸ For dette synpunkt kunne Skjerbæk have fundet støtte i HPs brev til Niels Jeppesen af [14.8.1927](#): »Det er et Par Menneskeskæbner der fortælles om; en Kærligheds Historie – om man vil.» Dog kendte Skjerbæk vel ikke i 1961 disse breve.

Indimellem at overveje modeller og private sym- og antipatier hos forfatteren søger Elias Bredsdorff at uddrage romanens »[grundstemning](#)«: demokratiet har spillet fallit (også Georg Brandes' synspunkt), radikalismen og Socialdemokratiet har kun efterladt sig korrupte arvtagere, alene de konservative er ærlige, derfor kan man i desperation samarbejde med dem (1964, s. 217-232).

Mens Ahnlund (1956, s. [181](#)) genkender »drag av båda Erik Henrichsen och Harald Nielsen« i Thorsen, og Bent Haugaard Jeppesen (1928-1994; 1962, s. 101) samstemmer heri, indtræder der med Elias Bredsdorff en slags ideologisering af spørgsmålet ved en ensidig vægt på Erik Henrichsen som »modellen for Niels Thorsen« (1964, s. 222) og en afvisning af Vilhelm Andersens ovenfor nævnte opfattelse, at der er hele tre »modeller«. Ret imod Bredsdorff går teologen Søren Krarup. Han har som 23-årig student i 1960 udgivet en bog om *Harald Nielsen og hans tid* uden at komme ind på og nok uden dengang at kende *Mands Himmerig* eller Pontoppidans forhold til Harald Nielsen. Det lapper han på med en [kronik](#) i *Information* 20.9.1965. Mens Bredsdorff mener at Erik Henrichsen »med sikkerhed [kan] betegnes som et væsentligt forbillede for Niels Thorsen« (s. 225), hævder Søren Krarup med samme sikkerhed, men med flere og bedre argumenter, at »det træk til andet er Harald Nielsens person og udvikling, man møder i romanen«. Men det er tydeligt at der på begge sider er ideologiske argumenter for at vælge ensidigt i en sag der, som [ovenfor](#) påvist, er og bliver trekantet. Senere bagatelliserer også Hans Hertel Pontoppidans relation til Harald Nielsen (2004, s. 278), mens Ib Bondebjerg (f. 1947) finder »betydelige lighedspunkter« mellem Thorsen og »den rabiante, konservative ideolog Harald Nielsen« (1984, s. [104](#)).

Da Thorkild Skjerbæk i *Kunst og budskab* fremlægger sin analyse af *Mands Himmerig* (sml. ovenfor), spekulerer han over bogen som et muligt »udkast til et nyt stort romanværk«, der i så fald ville have inkluderet stoffet fra *Asgaardsrejen* og *Et Kærlighedseventyr*:

I så fald på ny sat stort op, med mange skikkelser og skæbner vævet sammen og modstillet, f.eks. med parrene Asta-Niels og Ingrid-Gabriel som billedets afgørende spænding, samtidig med at Ragna Nordby gav det en yderligere, særlig dybde. Karikaturer som Niels' politiske modstandere og Aastas onde søster, der nu kan virke letkøbte, ville have fået plads helt ude i randen af billedet, hvor der altid i Henrik Pontoppidans romaner findes sådanne. (1970, s. 266)

Mod slutningen af sin 'tematiske analyse' af »Pontoppidans Seksualøkonomi« (1971) kommenterer Torben Kragh Grodal (f. 1943) inddragelsen af 1. Verdenskrig i romanen som et »tematisk akkompagnement«:

[Thorsens] 'dødskamp' mystificeres ved at falde sammen med Marne-slaget, der derved reduceres til *udtryk* for det individualbiologiske *indhold*. Marne-slaget bliver en manifestation af kødets mytisk-metafysiske forkrænkelighed. Herved forsvinder den objektive historie, og erstattes af biologiens og organicismens tidløse myter og my(s)tificeringer. (s.224)

Det er også Grodal der sammesteds (s. 228-229) parallelliserer efternavnsallusionen i *Thorsen* med fornavnsallusionerne i *Thorkild Dreling* (i *Nattevagt*, 1893), *Thorvald Brück* i *Lykke-Per* (kap. 28) og *Torben Dihmer* i *De Dødes Rige*, alle som udtryk for »en [spredt] legen med tanken om en alternativ mytologi«, der for Grodal at se ville være præget af en »interindividuel og kollektiv destruktivitet af præ-nazistisk type«.

Klaus P. Mortensen mener (1982, s. 284) at den lange tid der gik fra udkast til roman kan skyldes et skift væk fra forfatterens udelte sympati for sin hovedfigur, og anfører som argument [slutteksten](#) i udkastet:

Men om denne Kamp mellem den tirrede Løve og et Vryl af Giftslanger findes der en særskilt Beretning, som vil blive meddelt ved anden Lejlighed.

I 150-året for Pontoppidans fødsel blev *Mands Himmerig* i dagspressen den hyppigst omtalte bog fra forfatterskabet. Det skyldtes nok ikke mindst at Dansk Folkepartis kulturpolitikere med Søren Krarup i spidsen havde taget den nationalt sindede Pontoppidan til hjerte. Mod denne omarmelse argumenterede vredt, i 2004 (s. 280), Hans Hertel der allerede i 1961 havde kaldt *Mands Himmerig* en »ubehagelig roman« (*Ekstra Bladet*, [14.6.1961](#)).

Afslutning

Om de små romaner skrev den førende norske kritiker Carl Nærup i 1918, i optakten til sin [anmeldelse](#) af *Et Kærlighedseventyr*:

De rummet til at begynde med hans tidligste oprindelige form for livsskildring, siden har de fulgt, stundom brudt, rækken av hans store alvorlige, vidt- spændende, mangebinds kompositioner med lystigere ord og lettere tale, med aandrig spøg og muntre paradokser og en sterkt krydret galgenhumor fra et strømmende friskt og rikt opkomme. Der findes bøker blandt disse, som ved sit beske vid, sin skarptungede malice, sin hele gennemførte ironiske spottende og haanlige livsbelysning, hører til digterens beste.

I den lange periode der dækkes af dette binds små romaner, er humoren under nedtrapning. Kun den raffinerede og dybsindige *Hans Kvast og Melusine*, som Pontoppidan i 1930 gav undertitlen »En Humoreske«, og *Den kongelige Gæst* rummer det vid der ellers viger for grimassen og sarkasmen. Den velkendte ironi forsvandt eller blev bidende. Til gengæld fik den varme, uforstyrrede sympati over for visse af især de kvindelige figurer mere plads: moderen i *Det store Spøgelse*, majorinden i *Borgmester Hoeck og Hustru*, søsteren og den lille, vanføre millionærdatter i *Hans Kvast og Melusine*, Emmy i *Den kongelige*

Gæst, Ingrid i *Et Kærlighedseventyr* og Ragna i *Mands Himmerig*. De fire første af værkerne er ikke desto mindre kernetekster i forfatterskabet og spænder vidt i både stil og genre, stof og komposition; som helhed en god indgang til forfatterskabet og dets motiver.

For hjælp og råd under arbejdet takkes Det Kongelige Biblioteks håndskriftsafdeling, Randers Lokalhistoriske Arkiv, lektor, mag.art. Poul Behrendt, Københavns Universitet, professor Niels Jørgen Cappelørn, Søren Kierkegaard Forskningscenteret, dr.phil. Flemming Conrad, bibliotekar René Herring, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, fhv. overlæge Jørgen Kjærulff, Vejle, overarkivar Else Marie Kofod, Dansk Folkemindesamling, nu afdøde lektor, cand.mag. Poul Paludan, lektor Nils Arne Sørensen, Syddansk Universitet, og advokat Henrik Thomsen, Nykøbing S. En særlig tak til dr.phil. John Chr. Jørgensen, København, for identifikation af flere anmelder-initialer, til Poul Einer Hansen, København, for sproglig pleje og til fhv. lektor, cand.polyt. Henrik Loft Nielsen, Egå, for mangesidig hjælp med arkivsøgning og indskrivningen af de mange anmeldelser, breve og andre Pontoppidan-tekster.

Bibliografi

(kun de direkte anvendte kilder er anført; i øvrigt henvises til litteraturlisten i SR I)

De anmeldelser, breve og artikler der citeres i Efterskriften, er forsynet med link direkte til www.henrikpontoppidan.dk. Hvor intet andet er angivet nedenfor, befinder arkivalierne sig på Det Kgl. Bibliotek.

Manuskripter til

- 1902 Sidste del af »Det store Spøgelse«, NBD 2. rk
- 1907 *Det store Spøgelse*, NkS 871,8^o
- 1908 *Den kongelige Gæst*, NkS 871,8^o
- 1920 *Hans Kvast og Melusine*, Randers Lokalhistorie Arkiv
- 1927 *Mands Himmerig*, Randers Lokalhistorie Arkiv

Breve til [Vilhelm Andersen](#) i NkS 5170,4^o
Breve til [Martin Andersen Nexø](#) i Nexø-Arkivet III a B 830
Breve til [Ernst Bojesen](#) i Gyldendals arkiv passim
Brev til [Otto Borchsenius](#) i NkS 4656,4^o
Breve fra [Edvard Brandes](#) i Tilg. 306
Brev til [Edvard Brandes](#) i Tilg. 447
Breve fra [Georg Brandes](#) i Tilg. 306
Brev til [Georg Brandes](#) i Georg Brandes Arkivet www.henrikpontoppidan.dk
Breve til [Rasmus Christiansen](#) i Rigsarkivet Nr. 5285
Breve fra [Sophus Claussen](#) i Tilg. 306
Brev fra [Holger Drachmann](#) i Acc1996/45
Breve til [M. Galschiøt](#) i NkS 4657,4^o
Breve til [Frederik Hegel d.y.](#) i Gyldendals arkiv B3
Breve fra [Erik Henrichsen](#) i Tilg. 306
Breve til [Aage Hirschsprung](#) i Acc. 2011/22
Brev til [Niels Jeppesen](#) i Acc. 2001/65
Breve til [Karl Larsen](#) i NkS 4630,4^o
Breve til [Axel Lundegård](#) i Lunds Universitetsbibliotek
Breve til [Mathilde Mann](#) i Acc. 2001/11
Brev fra [Peter Nansen](#) i Tilg. 306
Breve til [Peter Nansen](#) i Gyldendals arkiv B4c
Brev til [Henri Nathansen](#) i Tilg. 281
Brev fra [Henri Nathansen](#) i Tilg. 306
Brev fra [Harald Nielsen](#) i Tilg. 306
Breve til [Harald Nielsen](#) i NkS 4436,4^o
Brev til [Gustav Philipsen](#) i NkS 4462,4^o
Brev til [Johan Rohde](#) i Tilg. 514
Breve til og fra [Vilhelm Østergaard](#) i NkS 5108,4^o og Tilg. 306

1865 Thomas Lange: *Eventyrets Land, Et Billede af Livet og Naturen ved Blaa-vandshuk*, København
1882 J.P. Jacobsen: »Fra Skitsebogen« i *Mogens og andre Noveller*, København
1885 V. Falbe-Hansen og Will. Scharling: *Danmarks Statistik*, bd. 1, København

- 1908 Johannes Jørgensen: Strejftog i *Nationaltidende* 11.10.1908
- 1914 Niels Møller: artikel om bl.a. *Torben og Jytte* og *Den kongelige Gæst* i *Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst & Industri*, Stockholm, s. 525-27
- 1917 Vilhelm Andersen: *Henrik Pontoppidan. Et nydansk Forfatterskab*, København
- 1925 Hans Brix: *Danmarks Digtekunst*, København
- 1929 Carl Gad: *Omkring Kulturkrisen*, København
- 1929 Knuth Becker: »Foryngelsens Bad« i Sven Lange (red.): *Moderne Dansk Lyrik. En antologi*, København
- 1930 Ejnar Thomsen: *Henrik Pontoppidan*. Grundrids ved folkelig Universitetsundervisning Nr. 383, København
- 1933 Hakon Børresen: »Teatererindringer« i *Det kongelige Teaters Program* til operaen *Den kongelige Gæst*, København
- 1933 Fredrik Böök: *Hitlers Tyskland maj 1933*, Stockholm. Oprindeligt som artikelserie i *Svenska Dagbladet* 17.5-22.6.1933
- 1934 Harald Rue: »Henrik Pontoppidan«, anmeldelse af Poul Carit Andersens bibliografi. Tidsskriftet *Atenæum* nr. 4. Citeret efter optryk i *Om litteratur*, København, 1977
- 1956 Knut Ahnlund: *Henrik Pontoppidan. Fem huvudlinjer i författarskapet*, Stockholm, 1956
- 1957 Karl V. Thomsen: *Hold Galden flydende. Tanker og tendenser i Henrik Pontoppidans forfatterskab*, Aarhus. Optrykt 1977
- 1961 Henrik Pontoppidan: *Mands Himmerig*, 5. oplag v. Thorkild Skjerbæk, København
- 1962 Bent Haugaard Jeppesen: *Henrik Pontoppidans samfundskritik*, København (2. udg. 1977)
- 1964 Elias Bredsdorff: *Henrik Pontoppidan og Georg Brandes*, København
- 1964 Fl. Behrendt: »Djævelen i kroppen« i Thomas Bredsdorff m.fl. (red.): *Indfaldsvinkler. 16 Fortolkninger af nordisk Digtning tilegnet Oluf Friis*, København
- 1964 Henrik Pontoppidan: *Borgmester Hoeck og Hustru*. Ved Frederik Nielsen udgivet af Daneklærerforeningen, København
- 1968 Henrik Stangerup: *Henrik Cavling*, København

- 1970 Thorkild Skjerbæk: *Kunst og budskab. Studier i Henrik Pontoppidans forfatterskab*, København
- 1971 Torben Kragh Grodal: »Pontoppidans Seksualøkonomi«, *Tekststrukturer*, København
- 1971 --: »Klassestruktur og historiesyn i nogle Pontoppidantexter«, *Tekstanalyser*, København
- 1972 Svend Thorsen: *De danske ministerier 1901-1929*, København
- 1978 F.J. Billeskov Jansen: *Henrik Pontoppidan. Ledetråd for Læsere*, København
- 1979 Thorkild Skjerbæk: Efterskrift til Henrik Pontoppidan: *Ørneflugt og andre krøniker*, København
- 1979 P.M. Mitchell: *Henrik Pontoppidan*, Boston
- 1982 Klaus P. Mortensen: *Ironi og utopi. En bog om Henrik Pontoppidan*, København
- 1983 Bo Hakon Jørgensen: »[Erotiske dæmoner i borgerhjemmet](#)«, *Kristeligt Dagblad*, 29.7.
- 1984 Ib Bondebjerg: »[Eskatologisk radikalisme](#)«, *Dansk litteraturhistorie*, bd. 7, København
- 1984 Frans Lasson: *Sophus Claussen og hans kreds. En digters liv i brev I-II*, København.
- 1986 Niels Kofoed: *Henrik Pontoppidan. Anarkismen og demokratiets tragedie*, København
- 1991 *Fortællinger og kortprosa 1877-1907*, efterskrift og noter ved Bo Hakon Jørgensen, i *Danske Klassikere, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab*, København
- 1997 *Henrik Pontoppidans Breve*, I-II. Udvalgt og kommenteret af Carl Erik Bay og Elias Bredsdorff, bd. 1-2, København. En rettelsesliste hertil findes på www.henrikpontoppidan.dk.
- 2002 Henrik Pontoppidan: *Den kongelige Gæst og andre Noveller og Skitser*. Efterskrift af Torben Brostrøm, København
- 2003 --: *Det ideale Hjem og andre Noveller og Skitser*. Efterskrift af Tage Skou-Hansen, København
- 2004 Hans Hertel (red.): *Det stadig moderne gennembrud*. Heri »Henrik Pontoppidan og det forlængede gennembrud«, København

- 2006 Esther og Thorkild Skjerbæk, René Herring: *Henrik Pontoppidans forfatter-
skab. En bibliografi*, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Det Konge-
lige Bibliotek, København
- 2007 Lars Peter Rømhild: *Læseglæder, 100 bedste romaner og fortællinger*, Kø-
benhavn
- 2008 Jørgen Wilhelmi Ljungdalh: *Lykke Per. Skuespil efter Henrik Pontoppidans
roman*, København